8 24

١٦ ث

محمد عياض اسحاقی نک مجموعهٔ آثاری

١ نچی جلد – ٤ نچی کتاب.

بای اوغلی

رومان.

ناشرلری:

احمد گرای حسنی و شرکاسی

قزان.

34

4577
A 3263

«بای اوغلی» نڭ برنچی باصلووینه مقدمه.

حرمتلو اوقوچیم!

جنابڭزگه تقدیم ایتدکم کتابم بالاوقتمده یازلدیغی اوچون کوب یيرلرنده قصورلری باردر. شونڭ اوچون سزدن عاجزانه عفوڭزنی اوتنه‌م.

درست، اول قصورلرنی اصلاح ایتوده ممکن ایدی. لکن، بردن بالا وقتمده یازلغان بر اثرمدن بالالق فکرمنی یوغالتاسم کیلمه‌دکندن، ایکنچیدن اصلاح وقتنده رومانمنڭ مثالی یوغالاچق بولدیغندن، ایسکی قصورلری، ایسکی حاللری برله‌ن میدانغه قویمق استه‌دم.

حرمتلو اوقوچیم!

یازه‌یغم رومانمده بای اوغللرمزنڭ تربیه‌لری نیندی ایدکینی، وبو تربیه‌لرنڭ نی درجه ضررلی ایدکینی، اوقوچیلرمنڭ کوز آلدلرینه قویمق استه‌دم. شونڭ اوچون، سزدن نظر عبرت برله‌ن قاراب، کریمنڭ همه اشینڭ، هر حرکتینڭ سببینی تیکشروب اوقووڭزنی اوتنه‌م.

— سیندن کریمنڭ نیچك بولووینی کم صوراغانی بار؟ فاتح بایلرنڭ اوز اویلرنده یابلوب یاتقان عیبلرینی کم میدانغه چغاروب قوشدی؟ اوزمزنڭ ملتنڭ عیبینی باشقه کشیلرگه کورسه‌تودن نیچك اویالمادڭ؟ — دیه‌رسز.

TÜRK TARİH KURUMU KÜTÜPHANESİ

مینم بو اشم، ملتدشلرم آراسنده بیك كوب واقع بولاطورغان مدهش بر حالنی یازوب میدانغه قویووم، باشقه كشیلرگه اوز عیبمزنی بلدرور اوچون توگلدر، كیره‌ك بر كشینڭ بولسون، كیره‌ك بر ملتنڭ بولسون، بار عیبینی یوق ایتوب كورسه‌تو، یاكه یاشرورگه طرشو، خیر خواهلق توگلدر. چونكه بواش شول كشینڭ یاكه شول ملتنڭ، شول ناچار حالنده دوام ایتووینی تله‌و بولادر. بالعكس، عیبینی كورسه‌توب، شوندن قوتولور اوچون یول كورسه‌تو خیر خواهلقدر. ملتمزده شول مسئله‌نی اصلاح فكری اویانماسمی دیب، مین، شول اشلرمزنی بولدرا آلدیغم قدر كورسه‌تمك استه‌دم.

جناب حق هر برمزگه حق فكرلر بیروب، حمیة ملیه‌مزنی اویاندروب، وطنمز، ملتمزنڭ فائده‌سینه طرشورغه نصیب ایتسون!

محمد عیاض.

«بای اوغلی» نڭ ایكنچی باصلووینه مقدمه.

«بای اوغلی» نڭ یازلووندہ ئلله نی‌قدر كیمچیلكلر بولسه‌ده، شول كیمچیلكلرنی بترو، توزه‌تو، تاتار تاریخ ادبیاتینه قارشی جنایت بولغانغه، ایسكی خطالری، ایسكی كیمچیلكلری برله‌ن، اوزگه‌رتمه‌ینچه، ایكنچی باصدرورغه قرار بیردم.

كتابنڭ اون سیكز، اون طوقز یاشلك بر یكتنڭ قلمندن چقغانینی اونوتماینچه، اوقوچیلرنڭ بیك نق تنقید قیلماینچه، كیم یاقلرینی كیچروب، یاخشی طرفلرینه قاراولرینی اوتنه‌م.

محمدعیاض الاسحاقی.

۱۹۱۰ نچی یل ۱٤ نچی ایبول.

فاتح باینڭ اویی کیفسز بر حالده ایدی. چونکه بیکه، دوشنبه کوندن بیرلی آورسه‌ده، همان بالاسینی کیتره آلماغان ایدی. قزاننڭ مشهور قارچقلری همه‌سی بونده ایدی. حتی توش کوروچیلر یده فاتح بای خاتونی سعیده بیکه برله‌ن مشغوللر ایدی. اوچ کوندن بیرلی، هر کوننی تورلی قارچق تورلی توش کیلوب سویله‌دکی کبی، هر کوننی محله حضرتی‌ده زور کاغدگه توشینی هم تعبیرینی یازوب بیره‌ره ایدی. توشلر یاخشی ایدی. توشلرنڭ تعبیری بوینچه، هر کوننی ایرته برله‌ن بالا دنیاغه کیله‌چك ایدی. اما اوچ کونده اوچ بالا توگل، برسی‌ده طوغانی یوق ایدی. قارچقلرده قوللرندن کیلگان خدمتلرینی ایتوده ایدیلر: ۋاننی‌غه‌ده اوطورتقانلر، مونچه‌غه‌ده کرتکانلر، حتی چولمه کده صالغانلر ایدی. لکن شونسی عجب، بالا همان دنیاغه کیلمی؛ سعیده بیکه آورغاندن آوری ایدی، ئه‌بیلر تورلی کیڭاش ایتوب، «کوز تیدی بوغای» دیب، یدی مونچه‌دن یدی طاش، یدی قورغان آغاچنڭ بوتاغندن یدی یافراق، یدی قویی‌دن طاشغه قدر یدی تورلی صو، یدی کشینڭ یدی تۆشندن یدی

چوپره‌ك، یدی یولنڭ چاتندن یدی اوله‌ن آلوب، شونلرنی یاندروب، بیکه‌نی توسله‌دیلرده.

بیکه‌نڭ اوزون آورودن حالی بتکانگه، هوشی کیتدی.

ئه‌بیلر بیك قورقشدیلر، اوینڭ تورلی‌پوچماغندن: «یاشیخم مدد، یا شیخم مدد!» دیگان طاوشلر ایشتلدی. بیکه‌نڭ بوحالینی خبر آلغاچ، بونده قالغان زور پریکاشچیك، مه‌که‌رجه‌گه، فاتح بایغه: «بیکه آور، تیز ره‌ك قایت!» دیب‌تیلیگرامده‌بیردی. ئه‌بیلرنڭ کیگاشی برله‌ن مدرسه‌گه اوشکرورگه چاپنیك کرتدیلر؛ شاکردلردن اوشکرتوب آلدیلر؛ اوزلریده اوشکروب، بیکه‌نڭ اوستینه شول صونی سیبدیلر، یوزلرینه بورکدیلر.

بیکه آزراق حال آلغان کبی بولدی. کوزینی آچدی، قاراندی؛ مونه اوزاق اوتمه‌دی، کیسو باشلاندی. ئه‌بیلر طاغی: «یا شیخم مدد، یا شیخم مدد!» دیب، بیك صوزوب ئه‌یتسه‌لرده، برده فائده بولمادی.

سعیده بیکه‌نڭ بتونله‌یوك عمری بتمه‌گانگه قارشی، حال بلورگه اوزلرینڭ ایکنچی یورتلرنده طورا طورغان احمد اوچیتل خاتونی ساره کیلوب کردی. ئه‌بیلر ساره‌گه باشدن آیاق اشنی سویله‌دیلر. ساره بیك قزغاندی، بیك آیادی، لکن بر اش‌اشلی آلمی!

— آ کوشیرگه کیترورگه کیره‌ك... — دیب ئه‌یته‌گنه باشلاغان ایدی، «یا شیخم مدد!» دیگان قارچقلر، بردن:

— اول نیندی اش اول! طوغان بالانی مارجا قولینه توشرو، اول نیتکان سوز اول! اول قایدن بلسون اول! — دیب، بیك قچقروب اورشورغه طوتوندیلر. ساره:

— آورو یانده طالاشورغه یارامی! — دیب، کیینوب چغوب

کیتدی. هم طوروق باروب، سعیده بیکه‌نڭ جیگگاسی زهره برله‌ن کیڅاش ایتوب، آکوشیرکه‌ده آلوب کیلدی. قارچقلر تورلی سوزسویله‌مه‌کچی بولسه‌لرده، زهره‌ده بای خاتونی بولغانغه، آوز آچا آلمادیلر.

ساره آکوشیرکه‌گه همه‌سینی بین بین سویله‌ب بیردی. آکوشیرکه، عجبسنوب طڅلاب طوروب، قارچقلرنی چغاروورغه قوشدی. سحیله قارچقدن باشقه‌لری چقدیلر. آکوشیرکه اوز اشنده بلملیگه کوره، اوزاق طورمایچه، سعیده بیکه بالادن قوتلدی.

— ایر بالا بار، ایر بالا بار! بیکه قوتلدی! اوغلمز بار!— طاووشلری فاتح باینڭ بتون یورطینی گورله‌تدی.

کچی آطنه‌کوننی، ایرته‌برله‌ن، فاتح باینی آلورغه‌پریستانگه آطلر توشدی. کوچرلردن، فاتح باینی کورو برله‌ن:

— سویونچی، بای! اوغلگز بار! بیك سلامت!— طاووشلری بیش — آلتی آوزدن بر یولی اچقندی.

فاتح بای اویگه قایتدی. اویده‌گی قارچقلر همه‌سی، «مونه شولای ایتدکده، شولای ایتدك» دیب، بایغه اوزلرینڭ خدمتلرینی سویله‌دیلر. آکوشیرکه‌نڭ کیلو ینه باینڭ کیفی کیتسه‌ده، پریکاشچیك:

— حضرتدن صورادق، اول «یاراساده یارار شول» دیب ئه‌یتدی! — دیگاچ، اچ پوشووی باصلدی.

سحیله قارچق بالانڭ کندك ئه‌بیسی بولدی. اوزاق اوتمه‌دی، فاتح بای، بیك زور مجلس یاصاب، اوغلینه کریم اسمینی قویدردی.

سعیده بیکه سلامتله‌نوب یتدی. فاتح بایلرنڭ طورمشلری ایسکی حالینی آلدی. فاتح بای کیبتکه چغوب، سعیده بیکه‌ده اوی تربیه قیلو برله‌ن شغلله‌نه باشلادی. دولتلرینڭ زورلغی، بر

برسینه محبتلرینڭ درستلکی برلەن، عمرلرینڭ یمشی ـ بالالرینڭ سلامتلکی برلەن، اوزدرغان وقتلری ایڭ راحت، ایڭ سعادتلی طورمش دیەرگە یاری ایدی. طورمشلری راحتنڭ اچندە بولووی، کیلەچکدە راحتلری محنتکە ئەیلەنو کبی اشلرنی توشنو توگل، حاللرندن زارلانغان کشیلردندە قزقغە صاناب عجبکە قالوب، کولولرینە سبب بولغان ایدی. تجربەسز یاش بایلرنڭ عمرلرینڭ کوندن کون راحتکە ئەیلەنووی، دولتلرینڭ هر وقت آلغە بارووی، اشلرینڭ، سودالرینڭ هر وقت فائدەگە بولووی، تربیەسز بایلرغە درجەلرندن آرتق زور هوالر کرتورگە سبب بولودە ایدی.

کریمنڭ کوندن کون اوسووی، ماتور طاووشلر برلەن سویلەرگە تلەولری، عمرلرینە بالا راحتلرینی قوشوب، کورمەگان سعادتلرینی قالدرماو درجەسندە راحتگە ئەیلەندرودە ایدی. بالالری‌دە باشدەکوزدە چیبەرگنە، توسدە بیتدە کورکام گنە بولغانغە، هرکمگە یاراتدرورلق کیلشلکی، نیندی آتا آنانی‌دە سویدرورلك گوزەللکی، نرسە اوقوسەدە بلورلك زیرەکلکی، نی اویرەنسەدە آڭلارلق فهملیلکی بولغانغە، شوندی یاش بایلرنڭ بالاسی‌بولورغە بیك کیلگان‌ایدی. «بوروونی کورنوص» دیب قایسی کشیلر کولسەدە، ایکنچیلری «آوزی کچکنە» دیب ماقتی‌دە ایدیلر.

کریم کوندن کون اوسکانگە، تربیە قیلوچینڭ کیرەکلکی بلنەباشلاغان‌ایدی. یاش بالانی‌تربیەدن‌خبرسزلك، بالانڭ برگنەلکی، طانسقلغی، گناەسز بالانڭ بارا طورغاچ آتا آناسینڭ بتون راحتینی یوغالتا طورغان بر ایمگەك بولووینە سبب بولا طورغان اشلردن بولسەدە، نادان‌بایلرنڭ آندی‌تربیة‌الاطفال‌قاعدەلرینی ایشتکانلریدە یوقلغی اوچون، هم ایشتسەلردە اشانمادقلری‌اوچون، «برگنەبالامز،

راحت اوسسون!» دیب، اورونسز ایرکه‌له‌و، قدرله‌ولوی بالانی آقرتن‌غنه ناچار خلقلر، یه‌مسز اشلرگه اویره‌تولرینه سبب بولاچق ایدی. «بالا قارارغه کم بولسه‌ده یاری» دیب، کریم‌نی تربیه قیلورغه اون اوچ، اون دورت یاشنده فخری اسملی بر مالای آلغانلر ایدی. فخری بالانی‌یوقلاتوب، کییندروب، باشقه‌کیره‌کلرینی حاضرله‌ب طورغانغه، کریم بتونله‌ی فخریگه ایل‌شوب بتکان‌ایدی. شونڭ او چونده، خلقلرنده، ایکنچی فخری بولوب بارا ایدی . . . چنلاب ایسه‌بله‌سه‌ك، فاتح باینڭ ٤، ٥ یلدن ایکی آصراو مالایی بولاچق ایدی! . . .

اون اوچ، اون دورت یاشینه قدر آتاسز آناسز اوسکان، اورامدن اورامغه صدقه‌چی بولوب یورگان، مکتب بوصاغاسینه آیاق باصماغان، کتاب بیتینه کوز طاشلاماغان، دین بلمه‌گان، دنیا کورمه‌گان بالا برله‌ن عزیز بالاکنی برگه اوسدروب، برگه عادتله‌ندرو، نی درجه فائده‌سز اش بولسه‌ده، فاتح بایلر مالاینی آقچه‌سز طورووینه‌غنه قاراب، فائده ایته‌مز دیب بله‌لر ایدی.

شول ره‌وشچه، فخری بالانی هر وقت قاراساده، بیکه‌ده بتونله‌ی باشندن اوق طاشلاماغان ایدی: آشاتو، اچرتو، اویناتو، کولدروده برده ایرنمه‌ینچه قاری ایدی هم کوب وقتلرده خاتون قز مجلسینه آلوب بارا ایدی. بالا، نیندی سوزسویله‌سه‌ده، نی اش قیلسه‌ده، «یوق یارامی، بونسی یاری! شولای اشله، بولای قیل!» دیب اویره‌تمه‌گانگه، تله‌گان اورونده تله‌گان اشینی اشلی ایدی. شوندی یاش بیکه‌لرگه بردن بر بالاسینی تله‌گانچه قیلندرماو شفقت‌ده توگل!..

کندك ئه‌بیسی سحیله قارچق‌ده کیلگان صایون بالانڭ کیفینی کیتروب، آتا آناسینی سویندروب، اوزینه برآز فائده

ایتەر اوچون، قزقلی قصەلر، عقلغه صیماسلق ئەکیەتلر سویلی ایدی. گناەسز بالا — کریم‌نڭ تربیه قیلوچیلری هر قایسی کیلگانگه، هر یاقدن یتش بولوب اوسه ایدی. سحیله ئەبیدن یالغانچیلق اویرەنوب، آناسندن هوالق، درفالق عادتینی آلوب، فخری‌دن ئەلەکچیلك، کوچلەوچیلك، حیلەکارلك، بوزوقلق اویرەنگانگه بیش یاشینه یتکانده هر بر اعضاسی بر تورلی ناچارلق قیلا باشلاغان کبی، طاتلی تللرندنده ادبسز سوزلر قیولا باشلاغان ایدی. آتاسینڭ، آناسینڭ آصراولرغه، خدمتچیلرگه قیلغان کیلشمسزلکلرندن اورنەك آلوب، آنلردن آرتغراق ایتوب آصراولرنی تیرگەرگه، سوگەرگه، مسقل ایتەرگه باشلاغان ایدی. بیکه برلەن باینڭ، کریم‌نڭ شوندی اشلرندن شادلانوب، کولشوب طورولری، کریم‌گه طاغی غیرت کیتروب، کوندن کون درسینی آلغەغنه یبەره ایدی؛ فخری کوڭلگه طولماسلق اشلرنی ایتوب، قیلوب کورسەتکانگه، هر ناچارلقنی کوروب اوسه ایدی. بیکه بونڭ هر سوزندن لذت آلوب، راحتلەنوب طورغانغه، بعض وقتلرده آصراولرنی سوکگاچك: «بغرم، بالام!» دیب، آوزندن اوبوبده آلا ایدی. نیك اوبمەسون، بیش یل الگەری ایسده یوق بالا، نیلر قیلا ؟!..

فاتح بای بیك یومارد کشی توگل ایدی. آلای بولسەده، کریم‌دن بر نرسەده آیاماغانغه، تلەگان نرسەلرینی آلوب بیره ایدی. شونڭ اوچون، فخری تلەگان بر اوینچقنی کریم آلدرغانغه، بتون زاللری اوینچق برلەن‌طولسەده، کریم یاشرەکگه کوره، کوگارچن آلورغه قوتورتورغه وقت بولماغانغه، کوگارچنلری یوق ایدی. بارا طورا آنیده آلدیلر. حاضر کریم‌دنده بیتەر، فخرینڭ اشی جایلاندی.

ادب اویرەتوچی فخری کریمنی جای کونلرنده باقچەلرغه آلوب یوروب، تورلی اوینلر کورسەته باشلادی.

بارا طورا بولرنڭ باروب ماروز آشاولری، اوچراغان کیبتدن کانفیت آلوب آشاب یورولری، کیرەك بر عادت کبی بولغان ایدی.

رمضان آیلرنده فخری کەلەوه (حلوا) صاتارغه قزغوب، کریمنی قوتورتوب، کەلەوه صاتارغه دیمەگان ایدی. فاتح بایلر، کریم تلەگاننڭ هر قایوسینی قیلورغه تییش، دیب بلگانگه، رخصت بیرگانلر ایدی هم کریم برلەن فخری رمضان بویینه کەلەوه صاتقانلر ایدی.

زمانه اوته بارا. کریم یدی یاشینەدە یتدی. ناچار اشلری بتونلەی میدانغه چغارلق وقت بولماسەدە، «بو بالادن ایگلك کورمەسلر!» سوزلری ایشتلە باشلاغان ایدی.

فخری برلەن کریمنڭ ئەرەم ایتولرینه فاتح بای بیرگان آقچەغنه یتمەگانگه، یتسەدە فخری گە کسەگە صالورغه قالماغانغه، فخری، آقچەنی قولغه کوبرەك توشرور اوچون، ایکنچی بر حیلە طابقان ایدی. شونڭ اوچون‌دە، بر کوننی «آرکادیه» باقچەسینه بارونی بر حیلە ایتوب، کریمنی «آرکادیه»گه بارورغە قوتورتقان ایدی. کریم، ئەنیسندن آقچه آلوب بارماقچی بولوب، آقچه کیتورسەدە، فخری‌دن: «بو آقچه یتمی‌شول!» سوزینی ایشتکاچ، کریم کیفسزلەنوب، «طاغی ئەنیدن صورریم» دیب، کیته باشلاغاچ، آرالرنده شول سوزلر باشلانغان ایدی:

فخری — یوق، صوراما! اوزڭنڭ آقچەڭ یوقمنی؟ بای بالاسی بولوب طوراسڭ! مین بولسەم یانمده ئللە نی‌قدر آقچەیوروتور ایدم.

کریم — ئەنی بیرمی شول!

فخری — اشکافده فلانده‌گنه یوقمی؟ مینم باراسم‌ده کیلمی، ئلله بارمیقمی؟

کریم — بوکون قزق بولمی منی؟

فخری — بیك قزق بولا! اوط اویونی‌ده یبه‌ره‌لرده، آقچه یتمی شول. . .

کریم — فخری آبی اوزگننك آزراق آقچه‌ڭ یوقمی؟

فخری — مینم قایدن بولسون؟! سینڭ بای بالاسی بولساڭ یوق ئلی.

کریم — مین ئه‌نیگه کورسه‌تمیچه گنه آلیممی؟

فخری — بلمیم، باراسڭ کیلسه آلورسڭ! قایا ایکانلکینی‌ده بلمی طورغانسگدر ایچ سین!

کریم — بله‌م، اشکافنڭ یوغاری طارتماسنده‌ده، بویم‌غنه یتمی.

فخری — اورندق یوقمنی؟

بوسوزلردن صوڭ، کریم «ئه‌ی، بلدم!» دیب زالغه کروب کیتوب، اشکاف‌یانینه آقرتن‌غنه‌باروب، اورندق‌قویوب، طارتماسینی آچوب بر اوچ کموش تنکه آلوب، فخری‌گه کیتروب‌ده بیردی.

فخری — نیچك آلدڭ؟

کریم — اورندق قویوب.

فخری — اشکافنی یابدگمی؟

کریم — یابدم.

فخری — اورندقنی آلدگمی؟

کریم — شونده قالدی.

فخری — بار، جوله‌ر، اورنینه قوی، ئه‌نیڭ بلور.

کریم — ایندی یته‌رمی؟

فخری — ئلله، یته‌رده ایندی. بوته‌ن وقتده آلغانده بوندینی آلمه، بو بلنور، کاغدلر آراسندن قزللرینی آل! آندن آری، مارجا صنی یاصاغان بولا، شونلرنی آل!

کریم — فخری آبی، تیزره‌ك باریق ایندی.

فخری — اول یراق شول، قایچانغه قایتورمز، ئه‌نییگلر آچولانورلر.

کریم — مین ئه‌نیدن صورارمن.

فخری — بار، آلای بولسه صورا، آندن آری بارورمز.

کریم — قایچانغه قایتورمز، دیم؟

فخری — طاڭ آتقاچ، آقتق پاراخود بله‌ن.

کریم، «یاری آلای بولسه» دیب، ئه‌نیسندن صوُراب، فخری برله‌ن کریم ساعت سیکزلرده «آرکادیه» باقچه‌سینه‌ده کیتکانلر ایدی.

پاراخودده بارغانده، بونلر آراسنده شول سوزلر سویله‌نه باشلاندی:

فخری — کریم، بله‌مسڭ، بو نرسه؟

کریم — نیك بلمیم، تمه‌کی.

فخری — یوق، «پاپیروص» دیگن!

کریم — فخری آبی، سین طارتاسڭمی؟

فخری — نیك طارتمیم، اول بیك ته‌ملی شول.

کریم — یه ئلی، طارتوب قارا ئلی!

فخری، شرپی آلوب، «سین بیکه‌لرگه ئه‌یتمه‌طاغی!» دیب، قابزوب طارتا باشلی.

فخری — کریم، تونونی ماتور چغامی؟ قارا ئلی، نیندی کیلشلی.

کریم — ته‌ملی‌منی؟

فخری — آی، جوله‌ر! آندن ته‌ملی‌نرسه یوق. مین برده چای اچمه‌ینچه شونی‌غنه طارتور ایدم. مه، صووروب‌قاریمسك؟

کریم — یوق، اول آوزنی پشره، کیره‌کمی.

فخری — نیك پشرسون، قارا ئلی مونه، مین آنی بوتوشندن گنه قابام. مه قاب!

کریم — (ایرکسزله‌نوب‌گنه قابوب) برده ته‌می یوق‌ایچ!

فخری — اچکه تابا صوور!

کریم — آندن آری آوزغه توتون کره شول!

فخری — آنی چغاراسك، آنك ته‌میده شونده‌غنه شول.

کریم — (آقرتن‌غنه صووروب چغاروب) ته‌ملی توگل ایچ!

فخری — شولای طارتا طارتا ته‌ملیله‌نه اول، مونه‌طاغی‌طارت ئلی! (کریم طارتا باشلاغاچ) بو یولی ته‌ملیمی؟

کریم — (فخرینك کوڭلی بولسون اوچون‌گنه) ته‌ملیره‌ك.

فخری — مونه شولای طارت، ته‌ملیده بولور، قزقده بولور. ئلله نیگه سین برده بای‌بالاسینه‌اوخشاب طوماغانسك. کورمیسڭمنی، بوته‌ن بای بالالری نینده‌ی راصخودلانوب، تله‌سه‌لرنی اشله‌ب یوری! سین شولایده یوری بلمه‌گاچ، ئه‌تییڭنك بایلغندن نی فائده؟! مونه مین طاغی برنی قابزام، سیڭاده قابزیق، ایکه‌وطارتقاچ بیگره‌ك‌قزق بولا اول! — دیگاچ، شونده‌ی سوزلر برله‌ن ایکیسی‌ده‌قابزوب، برگه «آرکادیه» باقچه‌سینه باروب کردیلر.

کریم باقچه‌ده هر کمنك تمه‌کی طارتووینی کورگاچ، کشیلك، گویا، شول تمه‌کی طارتوده‌غنه کبی بولوب کیتدی. شونك اوچون اول‌ده‌تمه‌کیسینی قابزوب، اوزینی «فدائی» دیب بلوب، یوری

باشلادی. هم‌درستیده، آلتی-یدی یاشنده بر بالانڭ تمه‌کی طارتا لمووی بیك زور اش بولغانغه، کریم‌نڭ هوالانورلغیده بار ایدی!...

بر آز یوری طورغاچ، آوزینڭ ئلله نیشله‌گانینی بلوب،

کریم — فخری آبی، آوزم ئلله نیشله‌گان، صو اچه‌سم کیله -- دیدی.

فخری — آنڭ آرتندن صو اچه‌رگه یارامی.

کریم — نیشلی؟

فخری — آوزنی اویا.

کریم — آلای بولسه چای اچیك؟

فخری — چای یارامی، دیم شول.

کریم — مینم بیك اچه‌سم کیله شول.

فخری — آلای بولسه اوطوریق -- دیگاچ، بر چای اچه طورغان بیرگه باروب اوطوردیلر.

فخری ئه‌یبرلر یورتوچینی چاقروب، ایسرتکچ کیتورتدی.

فخری — (الگه‌ری اوزی آلوب اچوب، کریم گه‌ده صالوب بیروب) اچ!

کریم — نرسه صوڭ اول؟

فخری — شربت.

کریم — (اچه باشلاغاچ) بیك آچی ایکان!...

فخری — یوقنی سویله‌مه! تیزره‌ك اچ، آوزڭنی توزه‌تور؛ اچمه‌سه‌ڭ ئه‌نییڭلر آوزڭ بوزولوودن بلورلر. کوب کوب قابوب اچ؛ آچیلکینه قاراما!

کریم، قایتقاچ ئه‌نیلری بلمه‌سون، آوزی توزه‌لسون، دیب اچسه‌ده، یاش بالانڭ باشینه کیتوب، اوزی تله‌ب اچو درجه‌سینه

یتکان ایدی.

شولای ایتوب، ایسروبره‌ك، تمه‌کی طارتا طارتا طاگغه قدر باقچه‌ده اوتکه‌روب، اویگه قایتوب کیتدیلر.

کریم بیك صوڭ قایتوب یوقلاسه‌ده، اوزی بیك یاش‌گه، برده اچه‌رگه اویره‌نمه‌گانگه، باشی آورتوب، کیفی کیتوب، توسی بوزلوب، ایرتوك طوروب باشینڭ آورتووینی فخریگه سویله‌دی. فخری «ئه‌نییگه‌گه بلگرتمه!» دیب، کیچه‌قالغان نرسه‌نی اچورگاچ، کریم تمام سلامتله‌نوب یتکان شیکللی یوری باشلادی. کریم‌نڭ بولای بولووی فخری اوچون تله‌گانچه یورورگه فرصت بولغانغه، سیره‌ك سیره‌ك، شولای یوری یوری، کریم‌نی طارتورغه، اچه‌رگه تمام اویره‌توب بتردی. شول یول بر‌له‌ن جای بویی یوردیلر.

II

یبرمز اوستنده‌توشه‌لگان حتفه‌پالاص‌توسلی اوله‌نلر اوزگه‌روده، اوله‌ن اوستنده بیزه‌کله‌ب ماتور ایته‌ر اوچون اوسکان چه‌چه‌کلر صارغایوب، آدم بالاسینه ایڭ راحت بیره طورغان طاتلی ایسلر بتوده ایدی. ماتور قوشلرنڭ‌صایراولرنده‌ن موڭلی، قایغولی طاوشلر ایشتلوده ایدی.

قویاشنڭ نوری یبر یوزینه ضعیف‌گنه توشوب، ایکنچی کورنش کورسه‌توب، جای فصلینڭ بتووینی بلگرتوده ایدی. قابان کولی قویاشقه قارشی یالتراوقلی کیلشلی کورنشده بولسه‌ده، طاشلانغان یورط کبی، طنطنه‌لی بر حالدن کیتکان ایدی. آدم بالالرنده هوا هوسلرگه، کیف، حضورلرغه وقت‌اوتوب، هرقایوسنده براشکه درد صالنغان‌ایدی: بعضیسی سبق‌اوقورغه، بعضیسی صاتو

ایته‌رگه، بعضیسی هنر اویره‌نورگه حاضرله‌نوب یوروده ایدیلر.
مدرسه‌لر، مکتبلرنڭ اچلری، طشلری، کروب اوقور اوچون هر کمنی قزقدرورلرجه‌گه کیترلگان ایدی. باقچه‌لرده چه‌چه‌کلر بولماسه‌ده، یافراقلر بتونل‌یوك قییلوب بتمه‌گانگه کوره، مکتب باقچه‌لرنده آز آز شاکردلر کورنه باشلاغان ایدی.
قزاننڭ زه‌گه‌ر مسجد اورامنده‌غی یاڭا مکتبده بنالرینڭ گوزه‌للکی بر له‌ن باشقه اویلردن آیرم بر منظره کورسه‌توده ایدی. مکتبنڭ قابقاسنده «برنچی سینته‌برده جمعه کون سبق باشلاناسی» دیب یازلغانغه، بعض کشی بالاسینی بیرور اوچون، بعضیسی سبق باشلانووینی قارار اوچون، مکتب‌گه کیلوده ایدی.
بونلر آراسنده بزنڭ فاتح باینڭ کریمی برله‌ن فخری‌ده آط بر له‌ن کیلگانلر ایدی. اوقوچیلر، بزنڭ کریم‌نڭ میخانه‌ایشکلرندن چغوب مکتبگه کیلووینه عجبل‌نورلرده، عجبل‌نسه‌لر حقلری‌ده بار. نیچك بولسه‌ده، فاتح بایلر سبق اوقوتو، علم اویره‌تونڭ قدرینی بلمه‌سه‌لرده، باشقه بایلرغه ایه‌روب، شول اوچنچی مکتب‌گه‌یوروته باشلاغانلر ایدی. فاتح بایلرنڭ بو مکتبگه بالالرینی بیرولری بلمه‌ینچه گنه‌بولسه‌ده، بلگان دوست ایشلرینی بیك زور امیدلرگه توشروب، کیله‌چکده گی بالالرندن قوتلولرنده‌نده شك قالدرماغان ایدی. هم، شولای، یاخشی‌غنه اوقوتسه‌لر، کریم عقللی، توفیقلی، ادبلی، بولدقلی بر بالا بولاچق ایدی.
مکتب تربیه‌سی‌بر له‌ن کریم، الگه‌ریگی ناچارلقلرینی‌بتونل‌ی اونوتوغنه توگل، قیلغان اشلرینڭ ناچارلقلرینی‌ده تمام آڭلاب، دنیاسینه، آخرتینه فائده‌لی علم آلوب چغاچق ایدی هم کریم‌نڭ طارالغان ناچار اسمیده بیك تیز اونوتولاچق ایدی.

فاتح باینڭ عقللی دوستلری، فاتح بایدنده بیگرەك زور امیدلر کرتوده‌ایدیلر. بونلرنی بو امیدلرگه‌توشروچی - مکتبنڭ پروغرامینڭ، تربیه‌سینڭ یاخشیلغی، بوندن الگه‌ریده نی‌قدر ناچار بالالرنڭ ادبلی، انصافلی، توفیقلی، اشلکلی بولوب چغولری ایدی.

مکتبنڭ اچی، طشی بیك ماتور بولغان شیکللی، اوقوتا طورغان معلملریده بیك یاخشی: عالم، عقللی، توفیقلی، اوقوتورغه اوستا کشیلر ایدی. اوقوتقان نرسه‌لریده مسلمان بالاسینه، موءمن بولاسی کشیگه ایڭ تییشلی نرسه‌لر ایدی. اوقوتولری‌ده بیك نظاملی بولغان شیکللی، بالالرنیده قینامی، صوفیی‌غنه اوقوتالر ایدی. بونلرنڭ مکتبنده بر آیده بالالر تورکی طانوب، یازوغه اویره‌نگانگه، بزنڭ کریمده بر آیدن صوڭ بتون خلق آلدنده اوزینڭ اوقی، یازا بلگانینی، آز بولسه‌ده، دین طانوغانینی کورسه‌ته‌چك ایدی. شول سببدن بو مکتب، خلق آراسنده بیك دانلقلی، بیك مشهور بولغان ایدی.

بعض ملالر، اوزلرینڭ فائده‌لرینی کوزه‌توب، بو مکتبنڭ یاخشیلغینی بله‌طوروب، خلق آراسنده وسوسه توشروگه‌تله‌سه‌لرده، خلق همه‌سینی بلگانگه، بو اشلری برله‌ن اوزلرینڭ یالغانچیلقلرینی‌غنه اثبات ایتوده ایدیلر.

کریمگه الکی کونلرنی سبقغه کیلو آورراق طویلسه‌ده، مکتبده ایده‌شلری کوب بولغانغه، خلفه‌لر برده آچولانماغانغه، سبقلرینی بلگاچ یاخشی سوزلر ئه‌یتوب، اوقورغه قزقدرغانغه، بالا بتونله‌ی سبق اوقورغه دردله‌نوب کیتکان ایدی. شونڭ اوچون بالاده کوندن کون درد آرتا باروب، اوینامی، شایارمی طورغان، سبقینی بلوب بارا طورغان بر بالا بولا باشلاغان ایدی. بو مکتبده اوقووینی‌ده یازووینی‌ده برگه اویره‌تکانگه، کریم بر آز یازا،

اوقی‌ده بله باشلاغان ایدی

بر ایکی آطنه وقت اوتوب کیتدی. ایسکی عادتچه، کچی آطنه کون سحیله ئه‌بی‌ده کیلدی، کریم‌ده مدرسه‌دن قایتدی. سحیله ئه‌بی، کریمنڭ مکتبگه یوروَوینی بلوب، شول خصوصده سویلی باشلادی.

سحیله — اوغلومنی سبقغه یوروته سزمنی؟

سعیده — ایبو، سحیله آبصطای.

سحیله — اوزم اوقوتورمن دیگان ایدم، نیك میڭا ئه‌یتمه‌دڭز؟ مین آنڭ کندك ئه‌بیسی ایچ! کیل ئلی، بالام، سبقڭنی اوقوتوب قاریم ئلی، نرسه اوقیسڭ ایکان.

سعیده — ئلی بر-ایکی آطنه‌غنه بولدی، بلمی طورغاندر.

کریم — بلەم! - دیب کتابینی آلوب: «بار، یاز...» دیب اوقی باشلادی.

سحیله — استغفر الله، استغفر الله! طوقته، به‌بکه‌م، طوقته! بو نیندی اورص کتابی؟!.. نیك بولای اوقیسز؟

کریم -- شولای ایچ!

سحیله — آی زمانه، زمانه! آخر زمان ایندی، آخر زمان! ئلله نیلر چغار دیلر، اوقونیده بوز دیلر، طاغی نیلر چغار ایکان! ئلی شهرنی سحر برل‌ەن یاقتورتورغه دیب سویلیلر ایکان. ایچماسام، قویروقلی یولدزدنده قورقمیلر!؟. آی، سعیده! بلوَوینه قزغو کیره کمه‌س ایدی. تل‌ەب بولغان، کوتوب آلغان بردن بر بالاڭنڭ راحتینی بوغالتوب، کیفینی بوزوب، آیامایِنچه نیچك یوروته‌سڭ؟! سزگه‌ده بالا، بولغانچی‌غه قدرلی گنه شول؛ بولغاچ بر نرسه‌گه‌ده کورمیسز. ایچماسام، ره‌تلی نرسه‌لر اوقوتسه‌لر طاغی بر حال

ایدی. سبق دیب ئلله نیلر اوقوتوب یورگان بولالر؛ خلفه‌لریده زور کشینگ بالاسی توگل،دی... ایمش،آنده تیز بلدره‌لر؛ سینگ بالاڭا بلو نیك کیره‌ك؟! اول ملا بولاسی کشی توگل له‌سه؟! اوزدولتگز اوزگزگه یته‌ر. اول بلسه‌ده ئلله نی اش چغارا آلماس، بو یلده اوقوغان کشیلرده بار اوصاللق! ئلی شیخ‌الدین حضرت بخاراده اوقوغان بولسه‌ده، نیلر اشله‌دی! بخاراده اوقوغانغه‌ده برده اشانورغه یارامی، سبق اوقوغان کشی دنیاده یاخشی طورا، دیب آلداغان بولالر. اوقوماغانلر طورا آلمیلر ایدی!... مونه مین، الحمدلله، حرف طانوماغان کشی بولسامده،اوشکرو ذکرو برله‌ن‌ده دنیانی اوزدرام.اوزگز طاغی مونه، ایرلی خاتونلی برده یازوده بلمیسزده، اوقوتورغه‌ده یازدرورغه‌ده آبدراغانگز یوق ایچ! دولت بولسه بارده‌بولا! ـ دیدی. آخردن:

— مینمچه آنده اوقوتووگز برده تییش توگل، مینم دعامنی آلاسگز کیلسه، اوقوتماگز. طاغی، باروونده، قایتوونده ایرکلی بولسه ایدی؟... ساعت سیکزده باروب یت! بارغاچده اویناما! سبقگنی‌غنه اوقوب اوطور! بارغانده قایتقانده ادبلی گنه، انصافلی‌غنه یور، کورگان کشیگه سلام بیر، اویگه قایتقاچده ئه‌تییگ ئه‌نییگلرگه سلام بیروب گنه کر، آنلر نیده الوغلاب‌غنه طور. اورامده مالایلر برله‌ن‌ده اویناب یورمه، کییملرگنی پچراتمه؛ قایتقانده بارغانده ئه‌شه‌کی سوزلر سویله‌مه. اول نیندی تکمه‌زه اول! زنهار ئه‌یتسه‌نه، سعیده، بزنگ زمانه‌ده شوندی بارنی - یوقنی اویره‌ته‌لر ایدیمی؟! سزنگ زمانده‌غنه یوق ایدی؛ ئلی چقدی شوندی نرسه‌لر! اوف، الله! ذکرمده بار ایدی، ئلی تیك سوز ایه‌ره سوز چقغانغه‌غنه سویله‌دم... ـ دیب، اوزوب قویدی، هم: ـ ئلی قایچان ئه‌لب بی

اوقودی صوك؟ ـ دیدی.

سعیده — یوق، سحیله آبصطای، ئلی برده اوقوتقانلری یوق شول، شونك اوچون اوزه‌نك‌ده كوكلم قایتوب طورا ایدی. یاری ئلی سین كیلدك.

سحیله — اول نیندی ئلله‌نرسه‌لر اوقوتو ،نیك آنلرغه ئه‌یتمیسز ؟!

الگه‌ری ئه‌لب بی، آندن آری ابجد، آندن آری ایمان، آندن آری ئه‌پتیه‌ك ایجگی اوقوتالر. یوق ایسه اول مپتك صلول یزید برله‌ن اوقی طورغان میكان ئلله؟ شول مپتك بولسه بلطر جیین صایاق صاندراق ایسلری كیتكان بولوب، سویله‌ب یورگانلر ایدی. كشیلر آلدنده بتون بالالرینی طكلاتوب كورسه‌تكانلر ایكانده، بر یلده یدی، سیكز یاشلك بالالر اوقی یازا بله‌لر، پیغمبرلر حالینی بلگانلر، دین طانوغانلر، قرآن اوقی بله‌لر، نمازغه اویره‌نگانلر، اول ادبلی، انصافلی، كورگان كشیگه برسلام بیره‌لر، بتون خلق ایسی كیتدی ـ دیب سویله‌گانلر ایدی. مین: ــ یه، اول چاقلی تیز اوقوغاچ، بلولری قورسون، بركتسز بلو ــ دیدم. الگه‌ری بزنك زمانه‌ده دورته‌ر بیشه‌ر یل اوقوسالرده، یازوده طانومیلر ایدی‌ده، بیك یاخشی طورالر ایدی مین اوزم اوقوماغان بولسام‌ده اوقوتو ره‌تلرینی بله‌م.

سعیده — آنلری بیك درست، سحیله آبصطای! بوته‌نچه اویلاساك طاغی باشقه‌چه؛ اوقوتمی قالدرساق بیك ادبسز بولماس میكان صوك، دیمز؛ بالامزده شوق غنه، اوزینی شایارتاده باشلادیلر. ئلی شول مكتبده، اوقوتولری بزنگچه بولماسه‌ده (؟)، بیك یاخشی انصافلی بولوب كیله ایدی ـ دیدی.

سحیله — یوق، سعیده، سین اول اشلرینه برده قزقمه! اول

بارده بولور، یاش وقتده آزراق موتلانمایینچه‌ده بولمی. دولتگز بار، شایارسه‌ده آثارغنه یته‌رلك بولور ئلی.

سعیده — بوزولوب کیتوب بیك کوب آقچه ئه‌ره‌م ایته باشلاسه، بیك آور بولورشول. ئه‌نه، ظریف بای اوغلی بوزولوب کیتدی. شاکر آبزی‌سیزوب آلغاچده‌مکتبکه بیرگان ایدی، نیندی یونلی بالا بولوب چقدی. ظریف باینڭ صابری، مسکین، اشله‌مه‌گان اشینی قالدرماینچه، آخردن نی قدر دولت بتروب، یورطلرینی صاتساده یتمه‌دی. الك ایکیسی‌ده برگه بوزولا باشلاغان مالایلر ایکان. ئلی شول، شاکر بای‌نڭ اوغلینڭ طوینده مسکین ظریف بای ایسکیده‌گی دولتلرینی ایسکه توشوروب: «مینده اوغلمنی شول وقتده مکتبکه بیرگان بولسام، بو درجه‌گه قالماس ایدم، خاتون قز قوتقیسی برله‌ن بالامنی ئه‌ره‌م ایتدك، دولتنیده بتردك، بو کونگه‌ده قالدق!» دیب یغلاب سویلی دیگاچ، بزگه‌ده شول کون یتمه‌سون دیب قورقامز شول.

سحیله — یه، یوقلرنی سویله‌ب اوطورمه! الله‌غه طابشرده طوقتات! آندی یوق ـ بار سوز کوب بولور اول.

سعیده — آی، سحیله آبصطای! سین شولای دیسڭ‌ده‌شول، بزگه بالا شول، نیچك بولسه‌ده یاش وقتنده طیوب قالاآلمامزمی، دیمز. اول بوزولوب کیتسه، بزنڭ دولت‌گنه یته‌می صوڭ؟!... بتون قزان خلقی کوز آلدگزده؛ کوره‌سز، بوزوقلق آرتنده یوروب نیندی بایلقلر بتمه‌دی، نیندی خورلقلرغه توشمه‌دیلر، اول کشیلرده طوغاندوق بوزولوب دنیاغه کیلمه‌گانلردر؟!... نیندی بولسه‌ده قوتقی برله‌ن بوزولغانلردر. یاشلك برله‌ن بزده بالامزنی خراب ایتدك، بالا قارارغه کم بولسه‌ده یاری دیگان ایدك؛ اول ناچار

كشی بر نرسه‌گه‌ده یارامی ایكان. چیبه‌ره‌ك مالای آلوب تربیه قیلدرغان بولساق بولای بوزوقلقغه اویره‌تمه‌س ایدی. بزنڭ فخری شول، بیگره‌ك ناچار مالای بولدی. طاغی آنی‌ده عیب ایته‌رحال‌یوق، اول بلگانینی اویره‌تدی.

سحیله — سعیده، صوڭ ایندی نیشله‌مه‌كچی بولاسڭ؟ آنده تكمه‌زه‌اوقوب‌غنه‌جایغه كیلسه یاریلا. اول‌مكتبده‌قرق آتا‌بالاسیلر. آنده نیندی اورنه‌ك آلورغه كیره‌ك. ایچماسام، بارده سزنڭ‌شیكللی بای بالاسی بولسه یارار ایدی.

سعیده — اوزمده شونسینی برده یاراتمیم شول. اویالمایچه بزنڭ كریمنی قاراولچی احمد مالایی یانینه اوطورتا، دی. فخری آرقلی: «بزنڭ كریمنی اوزمزنڭ طودقلر فیضیی یانینه اوطورتسون، بزنڭ بالامز كچكنه ئلی، بت ایه‌رتوب قایتا، یارلی مالایلر یانینه اوطورتماسون!» دیب ئه‌یتدرگان ایدم. خلفه‌لری: «بونده فاتح‌بای بیكه‌سینڭ سوزی (پروگرامی) برله‌ن‌اش‌یورمی، زورراق‌اوسكاچن بالاسینی‌قدرله‌رگه اولگرور؛ طاغی، قدرلیسی كیلسه، بالاسینڭ سبقینی بلدرسون! بز سبق بلگان كشینی بیك قدرلیمز» دیگان.

سحیله — آنلر شوندی یوقنی - بارنی اوقی اوقی سوزگه اوستاروب بتكانلر ایندی، آنلرغه جواب طابا آلمازسڭ. سینڭ بالاڭنی‌ده ئلله نیندی سوزلرگه اویره‌ته باشلارلر، الله صاقلاسون، بوسی‌غنه یتمه‌گان ئلی، تیزره‌ك آلورغه كیره‌ك ایدی. ئلی مین اوزمزنڭ شاكرلرگه بارغان‌ایدم. اوغللری احمدذاكر شول‌مكتبده اوقی ایكان، مونه سوزگه چایالانغان! ئلله نیتكان كتابلر اوقوغان بولوب اوطورا؛ مسلمانچه باصقانده، اورص كتابلری ایندی آنلر. ئلله نیتكان بر كاغدی بار؛ فال كاغدیمی، دیم، «فلان شهر بونده،

توگان قالا بونده» دیب، لغرداب‌طورا. اوزینیده بیك قزق ایتدم: «سین بارغانك یوق ایچ» دیدم. «مین کتابدن قاراب بلەم» دی. «مونه شوندن آچوب ئەیت، استرخان‌شهری‌قایا؟» دیب «باقرغان» بیرگان ایدم، ئەك شەك کیلدی ـ کولگان بولدی، «اول باقرغان آندی کتاب توگل، مونه مین‌شول کتاب(جغرافیه) دن‌قاراب‌بلەم»دی. اشانامی صوك‌مین؟!... اللهغەشکر، آلتمش‌سیکز یاشنده ایندی!... طاغی: «فلان آبصطای سزنك اوقووکزنی یاراتمی» دیگان ایدم، «اول اوقوماغان شول، قایدن بلسون» دی. قادالوب بتسون‌ایدی شول اوقولری! قایا بارساك شونی سویلیلر، مونه گناه شوملغی! قایدن چقدی، طنچ‌غنه طورا ایدك، ایمگەك بولدی‌لاسا! بالالرنی آزدروب بترەلر ایندی، بزنك کریم‌دەشولای بولماسون،دیم‌شول. فاتح بایغه ئەیتوب، تیز رەك آلورغه کیرەك ایدی. اوقوتاسکز کیلسه اوزمزنك مخدومگەگنه بیرورسز، آنك شاکردلری آلای ئللەنرسه بلمیلر ـ یواش‌غنه بولالر. اول اوزیده ئلله نرسەلر اوقوتمی، بارووی کیلووی‌ده اوزکز تلەگانچه بولور. بای بالاسی دیب سزنکینی قدرلەب‌ده طوتار ایدی.

سعیده — مین ئەتیسینه ئەیتیمده، آلیق آخرسی ـ دیگاچ، سحیلەطاغی ئللەنی‌قدر وسوسەلر قیلوب،سعیده بیکەنی آلورغه بتونلەی کوندروب یتکرگان ایدی.

سعیدەبیکه اوزندن اوزیك مکتبدن آلورغه، بالاسینی خراب ایتمی قالدرورغه تییش دیب بلگانگه، فاتح بای قایتقاچده کریم طوغریسنده سوز آچوب، سحیله ئەبینك بردە تییش وموافق کورمەوینی سویلەدی.

فاتح بای کریمنك اوقوماووندن خبرسز کوینچەگنه، بر آز

عجبلەنوبرەك: «نیك یاراتمی ایكان؟» دیگاچ، سعیده باشدن آیاق، كریم اوقی طورغان مكتبنك اصول جدیده مكتبی ایكانلكینی، آنك اوقوتسەلر كریم تیز بلسەدە، ئُلك نیندی نرسەلر بلوب، اوتكنلەنو خوفی بولغان شیكللی، بالانك باررووی، كیلووی وقتلی بولووی، بالالرینیدە بای بالالری یانینه اوطورتماولری كبی، سحیلە ئەبی سویلەگان عیبلرینی سویلەب، اول مكتبدن بالالرینی آلو آتالق، آنالق كوز قاراشندن (نقطەء نظرندن) بیك تییش دیب، ایكنچی مكتبكه بیرورگه عذر قیلدی.

فاتح بای، كریمنی آلسەلر فخری آزدروب بترور، ئُلی ایچماسام، آنك برلەن برگەطورا آلماغانغه، فخرینی بتونلەی اونوتوب، بر آز ایبكه كیلمەس ایدیمی دیسەدە، سعیده بیكه بر سوزده ئەیتدرمەینچه، كریمنی مكتبدن آلوب، شقی مخدومگه بیرگانلر ایدی.

شقی مخدومنك اوقوته بلمەوی، كریم كبی اوقورغه درد صالغان بالانكدە كوكُلینی قایتارورلق ایدی.

كریمگه مكتبدن چقغاچ ایركن بولغانغه، سبق وقتینه باروب یتمەسەدە خلفەسی اوروشماغانغه، فخری برلەن آقرتنغنه، ایسكی وقتلرینی ایسكەتوشوروب، آنك بونك باروب اوطورا باشلاغانلر ایدی.

سبقغه بارو شقی مخدوم قاشندە علم اویرەنور اوچون، دین بلور اوچون بولماینچه، كچی آطنه صدقەسی كیترور اوچون بر حیلەگنه بولغانغه، كریم چهارشنبه، كچی آطنه كوننی سبقده بولسە، آنكچه هیچ ضرری یوق ایدی، هم درستیده شقی مخدومنك مقصودی حاصل بولا ایدی.

كریمنك كوندن كون یاشی اوسدیكی قدر خلقی ناچارلانوب، ادبسزلكینی، آزغنلغینی آرتدروب، اون دورت یاشینەدە یتدی.

بو یلدن صوڭ کریمنڭ تاریخینڭ ایڭ عبرتلی واقعه‌لری بولغانغه، آیرم باش برله‌ن یازماقچی بولدم.

III

کریم اون دورت یاشینه‌ده یتدی. فلسفه برله‌ن قاراساڭ، کریم طوغان کوندن بو وقتغه قدر اون دورت یل اوتدی دیگان سوزگنه بولسه‌ده، بو اون دورت یلده کریمنڭ باشندن بیك کوب نرسه‌لر کیچکان ایدی.

کریم اون دورتگه یتدم دیب سویونه‌ایدی. سعیده بیکه برله‌ن‌فاتح بایده، قاراب طورغان عزیز بالالرینڭ شول یاشکه یتووندن شادلانالر ایدی. کریمنڭ اون دورتکه یتودن باشقه بر اشی بولماغانغه، شادلانودن بیته‌ر، فاتح بایلرغه: «بالامز بر نرسه بلمی، ناچارلقلرغه‌ده‌اویرنه‌باشلادی، اوزی اون دورتده» دیب، حسرتله‌نورگه تییش بولسه‌ده، بزنڭ بایلرنڭ عیب کوره طورغان کوزلری یات کشیلر عیبینی گنه کورگانگه، فاتح بای، فلان کشینڭ اوغلی صالداتدن قاچوب قالغان، فلان باینڭ آصراوی چغوب کیتکان، فلان مؤذن تگی بایدن آلغان فدیه‌سینی ئه‌ره‌م ایتوب بترگان، دیگان کبی‌سوزلر برله‌ن؛ سعیده بیکه‌ده، ـــ اسما بیکه‌نڭ کولمه‌گی برده کورملی بولماغان؛ عائشه «انجولی قالفاق اشله‌رگه‌بیردم، اوچ‌یوز تنکه‌گه‌توشه» دیگان ایدی، الهی، ماقتانچقلر! قالفاغینی کوردم، یوز تنکه‌لك‌ده بولماس. مینم نی چیکلی کییم ـــ صالوممبولسه ده سویله‌میم، آنلر یوق-بار کییملری برله‌ن‌ده‌ماقتانشوب یوده‌ب چغالر ـ دیگان کبی سوزلرگنه سویله‌گانگه، بونلرنڭ باشلری‌ده فلان آصراونڭ حالی، عائشه قالفاغی، کامله اشطاننڊن بوته‌ننی

اویلارغه بوشامی ایدی.

کریم اون دورت یاشینه یتکاچ، هر نرسه گه باشقه‌چه قاری باشلادی. بیگره‌ك، کریمنك خاتون قزغه کوز قاراوی باشقاردی. چونکه کریم، بالغ بولغانغه، آنلرغه بنی بشرنك بر قسمی دیب، یا که ایرلرگه دنیاده راحت بیرشوب طورور اوچون یاراتلغانلر، همه کشی شونلردن اوزینه بر ایده‌ش طابارغه تییش دیب گنه قارامایچه، هر جوله‌رنك کوڭلینی طابار اوچون یاراتلغان مخلوقلر، دیب قاری ایدی.

فخری کریمنك بو حالگه کیلووینه بیك شادلاندی. چونکه فخری اوچون سفاهتنك طاغی بر یولی آچلغان ایدی. بوندن الگه‌ری فخری بر له‌ن کریمنك «گولایت» ایتولری ایسرتکچ فلان بر له‌ن گنه ایدی. فخری بوندن الکده کریم گه یالغز اچوب اوطرونك برده معناسی یوقلغینی سویله‌ب، قزلر بر له‌ن اوطورشورغه کیره‌ککینی سویله‌سه‌ده، هیچ آڭلاتا آلماغان ایدی. شونیده آڭلاتا آلماغان دیب، سز طاغی فخرینی سوکمه‌ڭز. فخری بونی آڭلاتا آلماساده، کریم گه، باشقه بیك کوب نرسه‌لر آڭلاتدی: طارتورغه، اچه‌رگه اویره‌نو، بارسیده فخری آرقاسنده ایدی. بونسینی آڭلاتا آلماووی اوچون فخرینی عیبله‌رگه‌ده یارامی؛ چونکه انسان نرسه‌نی قابل، شول نرسه‌لرنی گنه آڭلی آلا.

کریم بتونله‌ی یاڭا دنیاغه چقغان کبی بولدی. چونکه طبیعتنك اویلاب آڭلی آلورلق بولماغان طاغی بر نرسه‌سندن لذت آلا باشلادی... عمرنك بو یللرنده کریم توسلی ناچارلقلرنك همه‌سینی طانوغان باللر توگل، ایك معصوم باللرنك ده خلقلرنده، طبیعتلرنده، قیلنشلرنده اوزگه‌رولر کورنه‌در. حتی شول یللرده ناچار ایده‌شلر طوغری

کیلسه، بالانڭ آزوب کیتوویده بیك یگل‌در. چونکه بالا عمر یندڭ بو یللرنده بالالق حالتینی طاشلاب، یکتلکنڭ برنچی باصقچینه باصقانغه، کوڭللرنده باشقه تورلی فکرلر اویانا باشلی، اوّلگی وقتی کبی، اشلرنده کوچرگچ ایتدروب بالالرنی آلماینچه، یکتلرنی اورنه‌ك ایته‌باشلی. اچندن، هر وقتده اوزینڭ بر اشی طولماغان کبی کورنه. اوزینی اوزی آڭلامی، کوڭلندن بر نرسه ازلی، لکن نی ازله‌گانینی بلمی، آتاسی آناسی، یورط ییری، نی قدر راحت‌بولسه‌ده، اوزینی‌اوزی‌غریب‌توسلی کوره. حاصلی، ایبده‌شسزلك بونی یوده‌ته، یالغزلق بتونله‌ی ایزه باشلی. بو وقتلرده بونڭ دوست-ایشی، آتا آناسی ایبده‌ش بولاآلسه‌ده، یکتنڭ کوڭلی آنڭ برله‌ن‌ده قناعتله‌نمی. چونکه آنڭ ازله‌گانی -سرلرنی بلدرورگه، هرسوزنی سویله‌رگه یاری طورغان، حسرتنده اورتاقلاشا طورغان، راحتینی بولشه طورغان بر ایبده‌ش‌در،که ایرلر صنفینه‌ده مطلق قزلردن، قزلر صنفینه‌ده ایرلردن بولووی متقضی طبیعة‌در. بو یللرنده شوندی کشیلرنڭ تله‌گانلرینی حاصل ایتسه‌ڭ، یغنی کوڭللری تله‌شکان بر قز برله‌ن بر یکتنی برگه قوشساڭ، نی درجه مسعود بولور ایدی ایکان؟!...

لکن بو یاشلرده بزنڭ عادتمزده اویله‌نو، فلان‌ایتو ممکن بولماغانغه، یکتلر عمرلرینڭ بو وقتلرینی باشقه اشلر برله‌ن اوتکه‌ره‌لر. بو وقتلر یکتلر، یاش قزلرنڭ قل اوستینه باصقان وقتلریدر، هم، بو وقتلرده محاکمه، اویلاو کبی نرسه بولماغانغه، بو یاشده‌گی کشیلر نول حکمنده‌در،که ایبده‌شلرینه قاراب یوریلر؛ ایبده‌شلری انصافلی، تربیه‌لی بالا بولسه انصافلی بولالر، تربیه‌سز بولسه ناچار بولالر. بوچاقلرنده یکتلرنی صاقلار اوچون بر نرسه‌دن

لذة آلدرورغه تییش‌در.

روسلر، تورکلر، باشقه یاؤروپا خلقینڭ بالالری بو وقتلرنڭ مدرسه پارتالرنده اوقوده بولغانغه، آنلرنڭ بیك آزی‌غنه بوندی اشلرگه بوشیلر. اما بزنڭ بالالرمزنڭ ایڭ کوبسی بو وقتده «تقی عجب»نی ختم قیلوب، مدرسه‌لردن چه‌چه‌ك صاتوونی بتروب چقغان بولغانغه، بونلرنڭ کوڭلینی توشرورلك بر نرسه کیره کدر، که ایڭ یاخشیسی رومانلر، حکایه‌لر اوقو، تیاتر تماشالرینه بارودر. یکتلر بو رومانلرده‌غی کشیلردن عبرت آلوب، بردن - خلقلرینی توزه‌ته‌لر؛ ایکنچیدن - آندی یوق اشلر اشله‌رگه وقتلری قالمی؛ اوچونچی‌دن - وقتلری بولسه‌ده، بو حکایه‌لر، رومانلر سایه‌سنده بونلرنڭ وجدانی اوزلرینه باش بولوب، اوزلرینی ناچار اشلردن صاقلیلر.

اوقور اوچون یاڭا چقغان حکایه‌لرنی، فنی رساله‌لرنی، تاریخ کتابلرینی اختیار قیلورغه تییشدر. بونلر آدمنی طوغری فکرگه توشره‌لر، هر نرسه حقنده چنلاب اویلارغه سبب بولالر. فتاح الدین، سید بطال، «مغرب زمین‌ده ایران‌دیگان‌شهرده...» دیب باشلاغان حکایه‌لر، عوج بن عنق، آلباستی، ابو علی سینا قصه‌لری آدمنی مبالغه‌لی سوزلرگه اشانورغه، باشلرینی چوالتورغه، حق فکردن یراق بولورغه سبب بولالر. بوندی کشیلر پچه‌ن بازارندن باشقه پیرده سوزده سویلی آلمیلر، سویله‌سه‌لرده همه‌کشینی کولدره‌لرگنه.

اما بزنڭ کریم، یازو طانوماغانغه، کتاب اوقی آلمی ایدی. تیاتر دیسه‌ڭ آنده بارغالی ایدی؛ خصوصاً دیکاراتسیه‌سی یاخشی اوینلرنی ایشتسه برده قالمی ایدی. لکن کریم کوب وقتده اورطه‌ده‌غی اورندقلرغه اوطوروب، آمفیتیاتر یاغنده کشیلر

کوبکه کوره، آنده تابا قاراب اوطورا ایدی. آط کەمیتلرندن، مای کەمیتلرندن برده قالمی ایدی. مارجا تیمر چبقده یورسه، کریمنگ کیفی بیگرەك کیله ایدی. کیبتکه قایتقاچ، تیره کورشی بای اوغللری‌ده جییلوب، کریم آراتورلری بولوب، نی کورگانلرینی، مارجانگ نیندی کییمده لکینی، نیچك آندی چبقده یورووینی سویلەب، عمومی محاکمەگه صالالر ایدی. لکن مسکین کریمنگ، بو، تیاترغەباروویده بای اوغللری آراسنده تمەکی طارتوتوسلی بر یکتلکدن صاناالغانغه کورەگنه بولغانغه، بوندن‌ده کیفی برده کیلمی ایدی. کریمنگ کیفینی کیتره طورغان نرسه - اسپیرتلی اچملکلر ایدی همده حاضر فخرینگ آقتقغی درسینی‌ده بیك یاخشی آڭلاغانغه کوره، سفاهت آرتندن‌ده یوری باشلاغان ایدی.

کریم، قولینه قلم طوتوب یازو یازا بلمەسەده، اوزلرینگ کیبتچی مالایندن، آقچەبیروب، قزل قارا برلەن‌چەچەکلی کاغدگه: «السلام‌علیکم، یا افضل درختران!...» دیب باشلاغان، ئلله نیچه خط یازدروب آلغان ایدی. بوخطلرنی سحیله ئەبی آرقلی اوزلرینه کیلوب یوری طورغان قرنداش قزلرینه یاودرا باشلاغان ایدی. ایڭ اوّلی قرداشلرینه، آندن صوڭ الوغراقلرینه، آندن صوڭ اوزندن کچرەکلرگه یبەرسەده، هیچ برسی قبول ایتمەگان ایدی. بلمیم، نی اوچون قبول ایتمی طورغانلردر؟!.. یوق ایسه کریم اوزی چیبەر یکت ایچ! کریمنگ اورامدەتمەکی طارتووینی کورگاچ: «فاتح بای اوغلی اشکه کرگان ایکان» دیب‌ده سویلیلر ایچ! بو بای قزلری کریمنگ بو بولدقلیلغینی کورەسڭ، کورمیلرده، ایشتمیلرده — مونه جفا!! ئلله کورسەلرده آنلرنگ آڭار ایسلری کیتمی میکان؟!

کریم بونلرنگ بو اشلرینه بیك کیفی کیتدی. خصوصاً، اوزینه

یاغنور اوچون آلغان پودرا، پامادالری، کوز قارالرینڭ برده سویدرمه‌وینه اچی پوشدی. فخری برله‌ن کیگاش ایتشوب، یا گا بیسته‌گه باروب، بر باغوچی قارچقدن کریم اوچون زلال اسملی بر قرنداش قزلرینی سویدرمه‌کچی بولدیلر. فخری‌ده کریمگه اوز حالینی سویله‌دی. اول‌ده کورشیده‌گی میرزا آصراوینی سویدرور اوچون، اوزی‌گنه بولسه‌ده، بارماقچی بولوب طورا ایکان. ایکی «قهرمان» بر برسینی آگلاشقاچ، بر کیچنی فدائیانه بر قیافت برله‌ن یا گا بیسته‌گه کیتدیلر. آبصطاینی کوردیلر. حاللرینی‌ده سویله‌دیلر. آبصطای ایکیسینی‌ده سویدردی، قوللرینه بر بتی برله‌ن اوشکورگان صاغز بیردی؛ بتینی یانغه طاغارغه، صاغزنی سویدرگان قزنڭ صاچی برله‌ن ئه‌ومه‌له‌ندروب پیچ‌گه‌ـ اوطقه ارغتورغه قوشدی. قارچقنڭ سوزینی باش اوستی دیب، طوتراچق بولدیلر. چیبه‌رگنه خدمت حقی‌ـ صدقه‌ده بیردیلر. قارچق، قول کوته‌روب اوزون‌غنه دعا قیلوب، اجرینی ابوجهل روحینه باغشلادی. یکتلر: «خوش، ئه‌بی!» دیب چغاباشلاغاچ، قارچق: «طوقتاڭز ئلی، بختڭزنی قاریم!» دیب، قولینه بر کتاب آلوب، بختلرینی قارادی. کریم‌گه:

— بای بولورسڭ، اوچ خاتون آلورسڭ! ـ دیدی. (چونکه کریم‌نڭ بای اوغلی ایکانینی بلگان ایدی). فخرینڭ «میرزا آصراووی» دیگان سوزندن، آبصطای فخرینی بر میرزا بالاسی دیب بلگان ایکان؛ آگار:

— زور میرزا بولورسڭ! ـ دیدی.

ایکیسی‌ده، بختلرینی‌ده بلوب، قایتوب کیتدیلر. حاضر اش زلال‌نڭ صاچینی آلوب، ئه‌بی بیرگان صاغز برله‌ن ئه‌ومه‌له‌ندروب، اوطقه یاغودغنه قالغان ایدی. آنسینی‌ده اشله‌سه‌لر، زلال‌نڭ کریمگه

عاشق بولوونده برده شبهه يوق ايدى.

كريم، وقتينى طابوب‌غنه، بركوننى اشراق‌نمازندن صوڭ سحيله ئه‌بى‌گه باروب، آقرتن‌غنه اشنى آڭلاتدى. سحيله ئه‌بى‌ده اشله‌رگه وعده قويدى. كوب‌ده اوتمه‌دى، زلال اوزينڭ سڭليسى بر له‌ن فاتح بايلرغه قوناقغه كيلديلر. كريمنڭ بختينه قارشى، سحيله ئه‌بى‌ده بونده ايدى. سحيله ئه‌بى زلالنى آولاقغه آلوب، كريمنڭ عاشق بولووينى، بونى بيك سويووينى سويله‌دى هم، هر تورلى قصه‌لر برله‌ن، زلالنڭ‌ده كريمنى‌سويووى‌تيش ايكانينى بلگرتدى. ايكى سوزنڭ برسنده: «عشق طوتو - پيغمبرلر سنتى، پيغمبرلردن قالغان!» ديب، دليللرده كيتوردى. زلال، درست، صافدرون ايدى؛ آلايده بولسه، كريمنى سويو قايده، كورگان صايون چيركه‌نگانگه، گناه بولسه‌ده، كريمگه‌خط يازماوينى ئه‌بيگه آڭلاتدى.

ئه‌بى:

— آى، بالا، خراب بولورسڭ، هوالانما، آلارتورليچه قيلوندرورلر! بولاى‌بولماسه، دنيانڭ ايكنچى حيله‌لرى‌ده بار، اوزڭ يالنوب‌يوررسڭ، اول سيڭا قاراماس؛ مينم سوزمنى طڭلا، ئه‌يته‌سى سوزڭنى ئه‌يت! مونه راحتله‌نوب يوررسز، آندن آرى‌اوزڭنى آلور؛ گورله‌شوب عمر ايته‌رسز! ئلى ميڭا كريم: «بولاى‌غنه قالدرمام؛ يايسه سويدره‌م، يا بوزدرام» ديگان ايدى، مين‌گنه‌باصدردم! — كبى‌سوزلر برله‌ن ديمله‌سه‌ده، زلال:

— ئه‌بى، تله‌سه نيشله‌سون، مين آنڭ سوزينى طوترا آلميم!— ديگاچ، قارچق:

— آى، بالام، خراب بولما! - ديگان‌بولوب، آرقاسندن قاقغانده آرتدن آزراق چاچينى كيسوب آلدى.

کریم چاچنی کورگاچ بیك شادلاندی. چونکه حاضر، بولاسی اش بولدی، دیەرگە یاری ایدی. چاچنی بیك تیز، صاغز برلەن ئەومەلەندروب، اوطقه یافدیلر. کریمنڭ طبیعت باشقاردی، زلال آرتندن یالنوب یورودن اوتدی. حاضر، باغوچینڭ ئەیتووینه قاراغاندە، چاچنی اوطقه آتقان ساعتدوك، قزنڭ کوڭلنده عشق اوطی صاغز یانوودن قزو یانا باشلی ایدی. شونڭ اوچون، یالنوب یورولر زلالگه قالاچق ایدی. کریم هر کوننی زلالدن خبر کوتەرگه طوتوندی. بر کون اوتدی، ایکی کون اوتدی، آی اوتدی - خبر کیلمەدی.

بو کونلرنی اوتکەرو کریمگه بیك یڭل بولمادی؛ آلای بولسەدە، تورلی اش برلەن وقتینی اوزدردی؛ آندەبونده بارا ایدی، کونینه بر ایکی مرتبه زلاللر یانندن اوته ایدی. لکن بو اشدندە هیچ بر فائدە بولمادی: بر آی اچندە نه خبر آلدی، نه زلالنی کوردی. یاری ئلی شول آرادە بر قز برلەن طانشقانغه، شونڭ برلەن وقتینی اوتکەرە ایدی. سحیلە ئەبیگه کیڭاش ایتدی. سحیلە:

— زلال سویسەدە خط یازارغه خورلانا طورغاندر، «مین اوّل آلمادم، ایندی اول آلماس، مسقلغنه بواورمن»دیطورغاندر. سین آنی اوزینی کورورگه کیرەك — دیب، کیڭاش بیردی. کریمدە، کوب اویلانمایینچە، زلالنڭ آتالری چیتکه قونافغه کیتکاچ، بر کشیگه ئەیتمی، زلاللرنڭ یورطلرینه باروب قاچندی هم، کیچ بولوب دۋورنیك یاتقاچ، اوی پوچماغندن اورمەلەب، اوی آلدی تەرەزەسی آرقلی زلاللرنڭ اسپالنالرینه کرواوبینی قوردی. بختسزلکینه قارشی، منوب یتکانده قولی اچقنوب کیتوب، کورشی یۋری یورطینه ات یانینه باروب توشدی. ات: «واو... واو... واو...»

آقر ورغه طوتوندی. کریم، نیشلەسینی بلمەینچه، آنده بەرلدی، بونده بەرلدی، بر قایا کیته آلمادی. اویدن کشیلر چغوب، «میخ اورلارغه کیلگان!» دیب، طوتوب، پالیتسیه‌گه اوزاتدیلر. کریم تورلیچه آکلاتورغه تلەدی، بولدرا آلمادی. پالیتسیه‌گه آلوب کیتدیلر. ایرته‌گیسینی صوراشوب، فاتح بای اوغلی ایکانینی بلسەلرده، آتاسی کیلمەینچه چغارمادیلر. فاتح، کیلوب، اوغلینی آلدی، یۋریگه باروب، عذرتلەب، اشنی صودقه یبەرمەدیلر. آلای بولسەده، پچەن بازاری خلقی تورلیسی تورلی اویغه چومدیلر: بعضیسی: «یۋریلرده آصراو یانینه کرگان»، بعضیسی: «درستی‌ده میخ اورلارغه کرگان» دیدیلر؛ اما کریمنك دوست ایشی، برده قورقمایینچه، «زلال چاقرغان!» دیب، عیبسز قزنك اسمینی صاتارغه طوتوندیلر.

بو واقعەدن صوك فاتح بایلر برلەن زلالنك آتالری آراسنده دوستلق، قرنداشلق کیسلدی. کریمنك کوکلی سونمەسەده، التفات قیلماغان بولوب یوری باشلادی. درستینی گنه‌ئەیتکانده، کریمنك زلالنی سویگانی، آکار کوکلندن هیچ عاشق بولغانی یوق ایدی. بلکه کشی آراسنده سویلەگانگه، بیگروك، کیبتچیلر آراسنده قزلر برلەن یورو، قزلرنی، بیگروك، خراب ایتوب طاشلاو یکتلکدن بولغانغه، کریم «سویەم» دیب یوری باشلاغان ایدی.

زلالدن امید اوزولگاچ، کریم تگی قز برلەن مناسبتینی طاغی طازارتدی.

کریم‌نك یاشلکینك ماتور کونلری بربرسی آرتلی کیلگان یاشلك طولقونلری برلەن هلاکت دیگزینه بر چوموب بر چغوده ایدی. شول وقتنده یاردمچیسی‌ده کریمنی قوتقارورغه تییشلی

اوروننده، کیریسنچه، شول بلانك دوامینه یاردمچی گنه بولا ایدی، چونکه آکار «کریمنك آلغان یولی — اوزینك دنیاده ایك راحت اش» دیب بلگان سفاهت عالمنده عمر کیچرووینه بیك زور سبب ایدی. کریم، کیبتکه چقغانده‌ده، پریکاشچیکلردن:

— اچمه‌گان کشی کشی‌منی اول! آنك دنیاده راحتی‌نی؟ مینمچه، عمر شول وقتده راحت اوته، برهر سویگان قزك بولسه (بونك «سویگان» دیگان سوزی «محبت» معنی‌سنده توگلدر، بلکه، مناسبهٔ غیر مشروعه معنی‌سنده‌در.)، باروب اوطوروغه اورنك بولسه، مونه مین شوندی کشیلر یاشلکنی «قزق اوتکه‌ردم» دیسه‌لر اشانام! یوق ایسه، یاشلکنی بو اش اشلمه‌ینچه، اوقوب فلان ایتوب اوتکه‌رگان عمرلر عمر توگل! یاغشر ورغه اولگروب بولا، اما، یاشلك ایکی کیلمی — سوزلری کریمنك دماغینك ایك توبنده اوطورغانغه، کریم شول فکرلر برله‌ن یوروبنی یاغشی هم تییش دیب بله ایدی. شونك اوچون کریم، بولدرا آلغان قدری، شول یولده یوری ایدی.

راسخود آقچه‌لرینه اوّلره‌ك کریم برده آبدرامادی، چونکه سعیده بیکه، «بغرم یمشی» دیب، نی‌صوراساده هر وقت بیره ایدی. فاتح بای بو اشکه بیك اوك رضا توگل ایدی؛ چونکه بو آقچه‌لر، بو ماللر سعیده بیکه‌نك اویده انجولی قالفاق کییوب، اوطوروب طورووندن جییلمایینچه، فاتح باینك ماکلای تیری برله‌ن جییلغانلر ایدی. شولای بولسه‌ده، سعیده بیکه بردن بر عزیز بالاسندن، قیچك کیلگان بولسه‌ده، اوزینك مالینی قزغانمی ایدی. آنکچه بو ماللر دنیاده راحتله‌نوب، اوزك تله‌گانچه قیلور اوچون گنه بیرلگان نرسه‌لر ایدی. یوق ایسه، بعض جوله‌ر بایلر توسلی،

مالـگنی یارلیلرغه بیرورلر اوچون، یا ایسه مدرسه‌لر صالورلر اوچون
بیرلمه‌گان ایدی. آلای دیگاچ‌ده، سعیده برده فقیرلرنی قزغانمی
دیب اویلانماسون، قزغانا ایدی؛ لکن آنڭ قزغانووی یاردم
قیلو بولەن توگل، «تقدیر یازغان!» دیگان سوز بولەن ایدی.
سز، بولای‌دیگاچ‌ده، صدقه فلان بیرمی، دیب اویلاماگز!... بیره
ایدی، بیره ایدی. بیرمه‌ینچه یاریمی صوڭ؟! اول وقتده مجلسده
همه خاتون، قایسیسی ایرینڭ طوتاسینه بویل سیکز آرشین سیتسه
بیروونی، قایسیسی ئه‌نیسینڭ سکلیسینڭ قزینه کولمه‌ك اشطان
بیروونی، قایسیسی اوزینڭ اوقوغان استاذ بیکه‌سینه یارطی
قاداق چای بیروونی سویله‌گانده، بو، نی سویلەر ایدی؟ یارلیغه
بیرمه‌وونی‌عیبلەرلك‌ده توگل؛ چونکه اول آقچه، بارى بر، صوماغه
قاتشماینچه، کریمگه کیته ایدی.

کریم بارا طورغاچ بوگارغنه قناعت قیلمی باشلادی. آقرتن‌غنه
ئه‌نیسینڭ انجولرینی، اصللرینی صاتاباشلادی. آلای بولسه‌ده،
سعیده، چیتکه سرنی بلگرتمه‌س اوچون، ایرینه‌ده ئه‌یتمی‌ایدی.

آنلری شولای بر کویى اوتوب طورغانده آصراو قز- میگلو
بیکه‌نڭ قورصاغی بولووی اشنی بوزدی. آلای‌بولسه‌ده، سعیده
بیکه بواشده‌بیك اوستالق‌قوردی. کریم‌نڭ «آلای- بولای» اسمی
جایی کیتمه‌سون دیب، قارچقلرنی چاقروب:

— آصراوومزنڭ اچینه جلان کرگان، مونه کوندن کون
آرتا، اچی اوسه بارا — دیب، دوا ایتدره باشلادی. ئه‌بیلرنڭ مجرب
دارولری، آت تیری‌ده، فائده بیرمه‌دی. قارچقلرده:

— عجب بو، بیکه، ئلله جلان بولماینچه اوغلان میکان؟ -
دیب، ایکنچی‌تورلی دارولر اچره‌باشلادیلر. لکن، مسکینه‌میگلو بیکه

بو دارولردن تموع عذابی کبی آورلقلر چیکسه‌ده، برده فائده بولمادی. سعیده بیکه‌نڭ بیك آچووی کیلدی. آصراوغه‌ده:

— بالامنی آزدروب بتردڭ، یوز توبه‌ن کیت! - دیب، قورصاقلی قزنی قووب چغاردی.

عیبسز قزنڭ قایا باراسی بیلگولی ایندی... کوز یاشلری برله‌ن...... اوینه باروب کردی. کوز آلدندن قورصاقلی قز کیتکاچ، سعیده‌ده ایرکنله‌بره‌ك سویلی باشلادی.

بو اشدن صوڭ فاتح بایلر، اویلاشوب، کریمنی بوندی اشلردن طوقتاتور اوچون، فخری برله‌ن یوروتمی باشلادیلر. هم اوزاقلامینچه فخرینی قووب چغاروب، کریمنی‌ده، کیره‌کلی اش بولماغانده، بر قایاده چغارمی باشلادیلر. آقچه طوغریسنده‌ده بیك قاتیلق قیلورغه طوتوندیلر. چونکه حاضر کریم‌نڭ آزووینڭ سببی - آقچه طوغریسنده ایرکنله‌تو ایکانینی آڭلاغانلر ایدی. بو یاشینه قدر ایرکنلکده یورگان کریمگه بو اش بیگره‌ك آور طویلدی. کون بویی اوطوروب طورورغه هیچ راضی توگل ایدی؛ لکن نی اشله‌سون، بر قایاده کیته‌رگه حالی یوق ایدی.

نهایت، کریمنی قسولرینڭ اوچی چقدی. قربان به‌یرمی کوننی کریم، ئه‌تیسی بیرگان بیش صوم آقچه یانینه طاغی ئه‌نیسندن یالنوب، یالواروب، ینه بیش صوم آلوب، دوست - ایش برله‌ن بزنڭ بای‌اوغللرینڭ به‌یره‌ملرده‌کیف آچا طورغان‌یبرلرینه کیتدیلر. دوست - ایش آراسنده، سوز ایه‌ره‌سوز چغوب، کریم‌نڭ، ئه‌تیسینڭ بایلغندن فائده‌لنه آلماوینی، هم، بولای‌یابلوب‌یاتویکتلك‌توگللکینی سویله‌ب، تورلی یاقدن کریمنی قوتورتاباشلادیلر. کریم‌ده، یکلچه‌گنه اویلاب، بر اش چغارماقچی بولوب، اوینه‌قایتوب کیتدی. یازمشقه

قارشی، فاتح بای بەیرەم قوتلارغە کیتکان، سعیدەبیکەنڭدە خاتون قز یاغندە قوناقلر برلەن مشغول وقتینە طوغری کیلدی. کریم، فرصتنی غنیمت بلوب، بردە اویلاب طورمایںچە، شیکر بالتاسی برلەن ئەنیسنڭ صاندغینی قایروب، بار آقچەسینی وبرلیانتلی یوزوکینی آلوب، چغوب قاچدی هم، شول وقتدوق بایاغی اورونغە باروب، دوست-ایش یانینە کروب، اوطرادە باشلادیلر. کریمنڭ آقچەسی مڭ سیکز صومدە نیچە تینلر ایدی. آرادەغی دوستلرنڭ کیڭاشی برلەن، برسی کیتوب، یوزوکنی لامباردغە صالوب، آنی‌دە آقچەغە آلماشدردی. حاضر اشلر حضورلاندی: آقچەبار، ایبدەشلر بار، اورون بار، کیفلرینی یبەرە طورغان اش یوق ایدی. لکن آرادن برەوی: «فاتح بایلر بو اشنی بلگاچ ازلەرگە چغارلر» دیب، بو اوروندن کوچونی مصلحت ایتدی. هم کوچدیلر. آرت آلنی جیوبقنە کروب، بونلرنڭ بوندەلغندن بر کشیگەدە خبر بیرمەینچە، ازلەرگە کم کیلسەدە، کرتمەسکە قوشوب، کیفلرینەدوام ایتدیلر.

فاتح بایلر بو اشنی کیچ گنە بلدیلر. شول ساعتدوك پریکاشچیکلرنی یبەروب ازلەتمەکچی بولسەلردە، بردن پریکاشچیکلر اوزلری اویدە بولماغانغە، ایکنچیدن بو اشنی خلقغە بلنودن قورقوب، اوزی قایتور ئلی اویی بولغانغە، بوکونگە قالدردیلر. لکن بو بەیرەم کیچ فاتح بایلر اوچون بەیرەم بولمادی — تون بویی یوقلی آلمادیلر. ایرتە گیسینی‌دە، کریم قایتقاندر اویی برلەن طورسالردە، همان کریم یوق ایدی. کیچکە تابا ازلەرگە کشیلر یبەردیلر. تون بویی ازلەب، خبر کیتورگان کشی یوق ایدی. اوچنچی کوننی فاتح بای، قزانڭ شول عالمینی بیك بلە طورغان بر یکتنی چاقروب، ازلەرگە اوتندی، اول‌دە: «باش اوستی!» دیب، کیچکە قدر ازلەسەدە،

هیچ بر خبر کیتره آلمادی. فاتح بایلر بیك عجبگه قالدیلر.

دورتنچی کوننی پالیتسه‌گه بلگرتوب، پالیتسه‌دن ازله‌رگه اوتندیلر. آندن‌ده فائده چقمادی.

پچه‌ن بازاری خلقینه اوّل کیبت آچقان کوننی سویله‌رگه بر واقعه بولدی. همه کیبتده‌ده کریم حقنده بره‌ر سوز سویلیلر ایدی. قایسیسی: «فاتح بای اوزی عیبلی، یاش کشینی نیك طیارغه تییش!»، قایسیسی: «سعیده بیکه آنا بولا بلمه‌دی؛ اوغلی شوندی بولغاچ، آقچه‌سینی‌ده جیا بلمه‌گان!» دیب سویلیلر ایدی. لکن بو سوزلرنڭ برسندن‌ده فاتح بایلرغه هیچ فائده یوق ایدی.

فاتح بایلرنڭ شوندی‌قایغولی، نیشله‌رگه بلمی‌طورغان وقتلرنده، صوغشوب بیتلری جراحتله‌نگان بر کشی کیلوب، کریمنڭ توله‌ب چغارغه آقچه‌سی یوقلغینی بلگرتدی. فاتح بایلر، بیك تیز کشی یبه‌روب، آلتون‌ساعتلر بر‌له‌ن کیتکان کریمنی، کولمه‌کچه‌ن کوینچه، سیکسان صوم توله‌ب آلوب قایتدیلر.

فاتح بایلر: «اش بولای بولمی ایندی، اویله‌ندرمه‌ینچه اشکه کیلمه‌س، اویله‌ندرسه‌ك، بلکه، اشکه کیلور، یاشی اون سیکزگه یتدی!» دیب، اویله‌ندرور اوچون قز ازلی باشلادیلر.

VI

کریم اون سیکز یاشینه یتکانده قزل یوزلی، قار کوزلی، کورنوصراق بورونلی یکت بولوب، توسده بیتده تمام کشی کبی بولغان ایدی. بوزوقلقلردن قیلماغان اشی قالماغانغه، ناچارلغی بر‌له‌ن بتون شهرده اسم طوتقان ایدی.

فاتح بای نی قدر اشکه قوشارغه تلەسەدە، بردن یازو صزو بلمەوی، بردن اشانچسزلغی اوچون کیبتکەدە چغارمیلر ایدی.
فاتح بای هر نیقدر سودا ایتو طوغریسندە، صاتو آلو اشندە یالقاولق قیلمانیچە، تورلی یارمارکەلرگە باروب کسب ایتسەدە، کریم نڭ ئەرەم ایتووی دولتلرینە بیكزور کیمچیلك بیرگان ایدی.
فاتح بای صارانلغی، طرشلغی حقندە بتونلەیوك بولگان اسمینی آلماسەلردە، اگر کریم بو اشلردن طیولماسە، بیك تیز وقتدە فقیر بولوب قالاچقلرینی بلگانلر ایدی. کریمنی نیچك بولسەدە بوزوقلقدن قوتقارور اوچون، کیلەچکدەگی بلاءلردن صاقلانور اوچون بر اش کیرەك ایدی. آخرسندن، فاتح بایلر کریمنی اویلەندروب، ناچار اشلرینی طاشلاتو اویینە کیلگانلر ایدی. کریم نڭ بیگرەك آزووینە سببدە خاتون قز اشی برلەن آشاو اچو بولغانغە، توفیقلانوب کیتوویدە بیك یاقن ایدی. فاتح بایلر دوست ـ ایش برلەن کیڭاش ایتوب، اویلاشوبدە، کریمنی اویلەندرونی برکتوب قویغانلر ایدی. فاتح بایلرنڭ اویلەندرودن ایسەبلریدە قز کیرەکلکی گنە بولمایچە، اوغللرینی رەتلەب، کوڭلینی اوطورتورلق، کریمنی سوز برلەنمی، جای برلەنمی، ناچار اشلردن طیارلق بر ایبدەش طابمق ایدی. آندی قزنی طابووی بیك یڭل اش بولمادیغی شکللی، طابلسەدە بتون دنیاغە ناچار اسمی چقغان، بوزوقلق برلەن چابی کیتکان کریمگە بیرولرندە سوز بار ایدی. نیندی آتا آنا شوندی یکتگە قز بیرسوندە، نیندی قز اختیاری برلەن بارسون؟! توبدنرەك اویلاسانڭ، فاتح بایلرنڭ شوندی اشەکی، بوزوق، ناچار مالایلرینە، اوز فائدەلرینی غنە کوزەتوب، عقللی، ادبلی قز آلوب، آنڭ بتون عمرینی

ئەرەم ایتودە کشیلك کوز قاراشندن (انسانیة نقطهٔ نظرندن) بیك تیپشسز اش بولسەدە، بزنك بایلر اوز فائدەلری دیگاندە کشیلك حقی توگل، مسلمانلق حقینی دە رعایە قیلا طورغانلردن توگللر ایدی.

شول ایسە ب برلەن فاتح بایلر آندە بونك یاوچی یورتوب باقسالردە، بردە یونلی خبر آلا آلماغاچدن، بیستەدن اوزلرینە یارارلق قز طابا آلماولرینی بلوب، صالادن، چیبەررەك ییردن صوراتمافچی بولغانلر ایدی هم، اوزیدە صالادە آنی بونی بلمەگان قزلر شوندی بیستە یکتینە ایسلری کیتوب، قوللرندن کیلگاننی آیامایـنچە، نیچك بولسەدە، اویگە کیتروگە تلەولرندە بردە سوز یوق ایندی.

ایسە بلی، اویلی طورغاچ، دوست ـ ایش دیمی برلەن، «زی» صووی بویندە قیام تکرمەنچی قزینە یاوچی قوشدیلر.

تکرمەنچی قزی بزنك فاتح بایلرغە بیك یاتش قز ایدی. آتاسی آناسی تربیەسنك گنە اوسکان، سبق اوقوب، اشکە اویرەنوب گنە عمرینی اوتکەرگان، ئلك نیندی نازلیلقلرغە اویرەنمەگان، آتاسندن باشقە ایر ذاتی کورمەگان بر قز، کریم اوچون جان بیرور درجەگە یتوب، نیچك بولسەدە آنی شول اشدن قوتقارورغە طرشاچق ایدی. توسی باشیدە: زەڭگەر کوزلی، آلصو یوزلی، قارا چاچلی بولدیغی شیکللی، طاتلی سوزلی، یومشاق کوڭللی، عقللی، ادبلی، انصافلی بر قز ایدی. تیرەیاقدە دانلقلی بولسەدە، عقللیلغی، ماتورلغی چاقلی چابی کیتمەگان ایدی. درستی گنە، صو بویلرندە، اورمانلقلردە اوسکان، ماتور هوادە تربیە قیلنغان بر چەچەك ایدی.

آتا آنا تیکزلکی، تەن سلامتلکی، قول ایرکنلکی برلەن اوسکان قزنك خلقیدە، بر بوزوچی بولماغاندە، نی درجە یاخشی بولورغە کیرەك؟! قیام تکرمەنچیلردە خلق بوزوچی کشی توگل،

توزەتورگە کیرەك بولسەدە طابارلق توگل ایدی.

قز طوغریسندە اش قالماغانغە، فاتح بایلردە اوخشاتقانلر ایدی. شوندی ماتور قز بولغاچ، کریمدە سویەر دیب اویلیلر ایدی. قز سویسە طاغی، فاتح بایلرچە، کریمنڭ سویووی بیك کیرەکلی دە توگل، اول‌اشکە کیلسە ایکنچینی آلودە بیك آورتوگل. سعیدە بیکەدە:

— ئلله کم قزی راحت کورسون دیب اویلەندرمیمز، اوغلمز آزراق جایغە کیلمەسەی دیمز؛ طاغی، سویمەسە، ایکنچیسینی آلوب بیرورمز! — دیب سویلی ایدی. قز طوغریسندە اش قالماسەدە، اشنڭ بیك آور ییری بیرولری، بیرمەولری ایدی.

درستی‌گنە، مرفوعە یاوچی توسلی خاتون آرا یورگاندە اول طوغریسندە قورقنچ یوق‌ایدی. مرفوعەنڭ سوزلری درست‌بولسە، کریمگە آندی تکرمەنچی قزینی‌غنە توگل، ئلله نیندی اوقوغان قزلرنی‌دە آیارلق‌توگل ایدی. یالغانلی‌دیەر ایدك، قولندە ـ تسبیح، تلندە ـ ذکر، ایرتە نمازلقدە، کیچ نمازلقدە، حضرت سبقینە کرگان بر قارچقغە، نیچك شول سوزنی ئەیتورگە کیرەك؟!

قیام تکرمەنچی فاتح باینی کوروبدە بلگانگە، اسمینی هر وقت ایشتکانگە، بردە قورقماینچە بیرورگە تلی ایدی. تکرمەنچی خاتونی فخری جمال آبصطای: «قالاتوسلی قالادن فاتح بای اوغلینە بزنڭ قزمزنی صوراو، اول نیتکان اش ایکان؟ بوندە بر برحکمت یوق‌میکان؟» دیسەدە، مرفوغە آبصطای آندی‌اشلر نیگنە کورمەگان یاوچی توگلگە، بر سوزینە مڭ جواب طابوب، فخری جمال آبصطاینی‌دە آوز آچارغە اورون قالدرماغان ایدی. مرفوعە یاوچی سویلەوی‌بوینچە، بونلر قزینی آلورغە تلەولرینڭ‌سببی‌دە —

کریم عقتلی یکت بولغانغه، اوزی توسلی قزغه اویله‌نو دردی گنه ایدی؛ کوبدن قیام تکرمه‌نچی قزینی ایشتکانگه هم بلگانگه، شونی آلور اوچون آتا آناسندن اوتنوب، بونده یاوچی یبه‌رگان ایدی.

فخری جمال، اوزندن - اوزی: «فاتح بایلرنڭ، بونلرنڭ قزلرینی آلورغه تله‌ولری بانق‌داغی اوطوز مڭ تنکه آقچه‌لری بارلغینی بلگانلرده، کیره‌ك وقتده فائده‌له‌نه آلمامزمی، دیب اویلاغانلر» دیب اویلی ایدی هم، فخری‌جمال آبصطای، کیه‌ولری یاخشی بولسه، اول اوطوزمڭ تنکه‌نی‌ده بردن بر قزندن آیاماسقه ایدی. آلای بولسه‌ده، آقچه بیلیتلری قیام تکرمه‌نچیده شول. آنڭ بیر وونده، بیرمه‌ونده سوز بار!

آلای اویلاسه‌ده، بولای اویلاسه‌ده، فخری جمال آبصطای، قزینڭ کیله‌چکده‌گی بختسزلکلرینی کورگان کبی، بولاچق‌بلالرینی بلگان شیکللی، کوڭلی بر قورقودن قوتولمی ایدی. مسکینه‌نی، آخر، یاوچی آلدادی. شولای ایتوب، قلاق سوینچیسی آلشدیلر.

فاتح بایلر طوینی‌ده بیك زور ایتدیلر. کیه‌وده کردی. ایندی کوته‌سی اش بتکان شیکللی ایدی. فاتح برله‌ن سعیده‌بیکه، آنسینی‌ده بتونله‌ی بولغان شیکللی ایتوب قویغانلر ایدی. بزنڭ قیام تکرمه‌نچی‌برله‌ن فخری‌جمال آبصطایده، آره‌تیره سوز ایشتکانگه، «بالامزنی‌خراب ایتمه‌سه‌ك‌یارار ایدی!» دیب، اچلرندن گنه‌قورقوده ایدیلر. آخر، نیشلیسڭ، اش بتدی، طوی‌ده‌بولدی، قزده‌کیتدی. فاتح بای برله‌ن سعیده بیکه کریمنڭ توفیقلانووینی کوته‌لر ایدی؛ قیام بابای برله‌ن فخری‌جمال آبصطایده، «بالامزغنه خراب‌بولماسه ایدی!» دیب، دعاده طورالر ایدی.

کیلون اویگه ده کیلدی، فاتح بایلرنڭ کوته طورغان طنچلقلر ینگن وقتی یتدی. اوز ایسه بلری برله‌ن کریم، توفیقغه کیلوب، عقلغه اوطروب، اشکه طوتوناچق وقت یتدی.

۷

کریم دن ایڭ گولك کوتکانده، اوّل کوندوك تون اورتاسینه قدر آشاب اچوب یوروب، ایسروب قایتودن باشقه فائده کورسه‌تمه‌دی. فاتح بایلرغه حسرت آرتابارا. اوّلی، ایچماسام، اوزلری گنه ایدی. نی کورسه‌لر اوزلری کوره‌لر ایدی، شونڭ اوچون: «نیشلیسڭ، اوز باللامز ایندی، الله توفیق بیرمه‌سمی ئلی!» دیب، کوڭللرینی یواتالر ایدی؛ حاضر کیلون بیکه‌ده بار؛ آنڭ نیچك بولووی بر حسرت ایدی.

کریم‌نڭ اوّل کوندوك اویده راحتله‌نوب قونا آلماووی، کیلونلر ینه بتونله‌ی سرنی آچقان ایدی. شول سببدن، فاتح بایلرنڭ اوینده بر قایغو، راحتسزلك پادشاهلق سورووده ایدی.

فاتح بایلرنڭ اوینده ایڭ قزغانچی، ایڭ حسرتلیسی یاش کیلون، بدریه ایدی. مسکینه بدریه، نیشله‌دی؟! آنا قولندن چقماغان، اون آلتیدن اوتمه‌گان، تکرمه‌ن شاولاولری برله‌ن کیفله‌نوب عمرینی اوتکه‌رگان معصومه قز، نیندی حسرت، قایغولرغه چوموده، نیندی اویلار فکرلر باشندن اوتوده ایکان؟

گناه سز قزنڭ کیلگان کونی گنه بولغانغه، اوینڭ جایینی‌ده ره‌تله‌ب بلوب بترمه‌گان ایدی. آصراو اسملرینی، آشاو اچو ترتیبلرینی بلمه‌گان شیکللی، کیبتدن قای وقت قایتولرندن کیتولرندن ده خبری یوقغه، کریمنی چن اخلاصی برله‌ن، «تیزره‌ك قایتسه یارار ایدی» دیب،

کوتوده ایدی. اوی اچنده سویله‌شوب اوطرورغه برده طانش کشی بولماغانغه، ماوغوب اوطرورغه اش‌ده بولماغانغه، اوتکه‌رگان وقتلری بیک حسابلی، مینوتلری بر له‌ن بیلگولی ایدی. یاڭا کشی بولغانغه، سعیده بیکه نڭ‌ده خلقینی بلمه‌گانگه، یاخشی کورنور اوچون رول اوینارغه کیره‌ك ایدی.

ایکندی وقتی یتدی. بدریه نماز اوقووی بر له‌نوك کیچ بولوب، ته‌ره‌زه‌لرگه قارانغی توشه‌باشلادی. آصراوده، کروب، یاش بیکه‌لرنڭ اوینه اوط آلدی. بدریه اوط آلنغاچده، کییملرینی آلماشدرماقچی بولسه‌ده، «کریم قایتوب یتسه قارشی چغوب آلا آلمام» دیب، ته‌ره‌زه توبینه اوطروب، پرده کوته‌روب، قارابقنه طورا باشلادی. اورامدن کشیلر قایسی آط بر له‌ن، قایسی جایاو، بعضیسی ئه‌ییر آلوب، قایسیسی بوش، اشلی اشنچه اوتوده ایدی. کیلون بیکه بدریه‌ده، یراقدن بر آطلی کورگاچده، «کریم بوغای!» دیب، کوزگیگه باروب، قالفاقلرینی توزه‌توب، باشینی کوزینی قاراب کیلسه‌ده، قایتوچیلر آنلر بولماغاچ، تگه‌ب کوتکان کشیسی کریم چقماغاچ، اچی پوشوب، چیتکه توشکان کشی کبی، اویاسندن آداشقان قوش کبی، کوڭللری قایغو حسرتلرگه اورون بولغانده الله تعالی‌نڭ قوللرینه مرحمت اوچون یاراتدیغی کوز یاشلری، بدریه اوچونده کوڭل آچارغه، حسرتلر طاراتورغه بیك زور اش وبیك فائده‌لی نعمت بولغان ایدی. بدریه، آقرنغنه، صغلوب صغلوب جلادی. ئلی کورگان اشلری اول قدر جلارلق اوق بولماسه‌ده، آتاسندن آناسندن آیرلغان، یالغز بر ییرگه توشکان، شوندی دنیا کورمه‌گان قزنڭ جلاووینی‌ده عیبله‌رلك توگل. جلاو بر له‌ن گنه بغری باصلماغانغه، الله تعالی‌نڭ بنده‌لرینه دنیاده راحت بیرور

اوچون، آخرتده سعادتکه ایرشه‌ر ور اوچون تییش قیلغان نمازی‌ده بدریه‌نڭ کیفینی کیترورگه، کوڭلینی آچارغه زور سبب بولدی. کوزلرینی سورتوب، آخشام نمازینی قیلدی. نمازنی تمام قیلغاچ، مسکینه بدریه‌نڭ الله تعالی‌دن نی تله‌وویده بیلگولی ایندی. بدریه دعادن بوشانغانده اورامده بتونله‌ی قارانغیلانغان ایدی. اوتوچی کشیلرده کورنمی باشلاغانلر ایدی. آر با طاووشلریده سیره‌ك سیره‌ك ایشتله باشلاغان ایدی. اورام قارانغیلقلری اورامده‌غی اوتوچیلرنی طانودن طیسه‌ده، بدریه، نیچك بولسه‌ده طانورمن ایسه‌بی بر‌له‌ن، ته‌ره‌زه‌دن قاراوده ایدی.

مسکینه بدریه! بختسز بدریه! مینوتی بر ساعت، ساعتی مڭ ساعت بولوب، اوتکان مینوت صایون کوڭلینه بر جراحت اورونلاشا ایدی. کریم‌نڭ نیندی ره‌وشده ایکانلکینی بلگان بولسه‌ده، ئلله، بو قدر قایغوغه توشمه‌س ایدی. قز قاتینه کرگانچه بدریه، کریم‌نڭ خلقینی بلو توگل، اسمینی‌ده بلمه‌گان ایدی. کیه‌و بولوب طورغانده تمه‌کی طارتووینی بلوب، الگه‌ری بر آز چیرکه‌نسه‌ده، ایرلك حقینی ایتوب، «کریم‌نڭ کوڭلی قالماسون» دیب، آنسینی‌ده ئه‌یتمی، «الله تله‌سه طاشلار ئلی» دیب، کوڭلینی باصدرغان ایدی.

بدریه، بر اوطروب بر طوروب، یوروب طورا ایدی. آخریسی، آثار،نی بولسه‌ده وقت اوتسونده کریم قایتسون. برده اش بولماغاچ وقت اوتکه‌ره‌م دیب، منده‌رلرنی ایشوب، ایکنچی مرتبه اویسه‌ده، کوڭلینه طولماغان توسلی بولغاچ، اوچنچی، دورتنچی قات‌ده‌اویدی. آلایده کیلشسز بولدی. نیك آلای بولغاندر! درستی گنه، کریم یوقغه، هر نرسه کیلشسز ایدی. آکسزدن آصراو کردی. بدریه‌نڭ بتون کوڭلنده کریم بولغانغه، اول دیب بلوب، سیکروب

طورسه‌ده، آصراو ایکانینی بلگاچ، بر یاقدن قایغروب، بر یاقدن اویالوب، قپ قزل بولوب کیتدی. آصراو، سویله‌رگه باشلاب:

— بیکه، آبصطای آشارغه اچه‌رگه چاقردی ـ دیدی.

بدریه — ئه‌تکایلر قایتدیلرمی؟

آصراو — ایبو، آبزی قایتدی.

بدریه — کریم قایتمادی‌منی؟

آصراو — یوق.

بدریه — قایا قالدی ایکان؟

آصراو — (بلمه‌ینچه) اول تیز قایتماس ئلی، هر وقت ساعت اون ایکیلرده گنه قایتا.

بدریه — اول وقتقه قدر نیشلی؟

آصراو — یاش کشی بیت، آنده‌بونده‌باروب اوطرا طورغاندر.

بو سوزلرنی ایشتکانده بدریه، صالقنلی جلیلی‌بولوب کیتوب:

— بوته‌ن وقتده‌ده شولای یوری‌منی؟ ـ دیب، صورادی.

آصراو ـ کوب کوننی شولای ایته ـ دیدی.

بدریه، اشنی آڭلاغاچ، مسکینه کیلون، بختسز قز، «آنادن نیك طودم!» دیه‌ر درجه‌گه کیلدی.

یاشلك راحتلرینی کوره طورغان وقتنده، باللی آطنه‌لرنده، دنیا کورمه‌گان بر قزنڭ شول اشلرنی کورووی، بتون عمر بوینه راحت کورودن امید اوزدرگان ایدی.

آصراو برله‌ن گاستیننی، زالغه کردیلر.

بدریه قاین آناسینه بلگورتمه‌سکه تله‌سه‌ده، سعیده بیکه بدریه‌نڭ حسرتله‌نووینی بلگانگه، اوزینه کوڭلینی آلور اوچون گنه چاقرتقان ایدی. بدریه، قاین آناسینڭ نیندی خلقده ایکانلکینی

بلمه‌گانگه، آز آزغنه سویله‌ب، سعیده بیکه‌نڭ هر بر اشینی تیکشروب، قیلنشلرینی قاراب، نیندی خلقده ایکانینی بلوب، آنڭ خلقی برله‌ن عادتله‌نوب، اوزینی یاقن کورسه‌توب، اوز آناسندن کوتکان امیدلرینی اویلی ایدی.

مسکینه بدریه بواویندن فائده ایته‌رمیکان؟ ئلله مسکینه‌گه بخت ایشکلری بتونله‌ی قابلانغان میکان؟... سعیده بیکه‌نڭ قاین آنالغینی اویلانسه، قاین آنالرنڭ کیلونلرگه دشمان بولو، ضرر ایته‌رگه تله‌و فرض دیب بلولرینی بلسه، سعیده بیکه‌نڭ زه‌ڭگه‌ر کوزلرینه، آوزینه توشکان بورونلرینه، صالنغان قاشلرینه قاراسه، بو امیدنڭده یاڭلش ایکانینی بلور ایدی.

بدریه، سعیده بیکه برله‌ن آشاب اچسه‌ده، کوڭلنده گل کریم‌گنه ایدی. بدریه، «قایده‌یوری ایکان؟ قایچان قایتور ایکان؟ مینی اونوتدی‌میکان؟» سؤاللری برله‌ن کوڭلی طولوب، اچی پوشوب اچندن یغلاب اوطورسه‌ده، سعیده بیکه‌گه برده بلگرتمه‌سکه تلی ایدی. سعیده بیکه، اول طوغریدن برده سوز چغارماینچه، باشقه سوزلر سویله‌ب، جواتوب طورماقچی بولسه‌ده، بدریه‌نڭ کوزلری گل ایشکده، ساعتده‌گنه بولووی، بیکه‌نڭ سوزلرینی قایغولی کشی توسلی گنه طڭلاووی، سعیده‌گه کیلوننڭ حسرتله‌نووینی بلگرتکان ایدی. سعیده بیکه، بدریه‌نڭ شول قدر قایغرووینی آڭلاغاچ، «قایغو اوستینه قایغو، بوسی شولای جانمنی قینار میکاننی!» دیب، کوڭلندن‌گنه اچی پوشا باشلادی.

ساعت اونبرده بولدی. کریم یوق. اویده هر کشی یاتوب بتکان ایدی. بدریه برله‌ن سعیده بیکه سویله‌شوب اوطورغان توسلی اوطورسه‌لرده، درستی‌گنه، بر سینه برسی ئه‌یتمه‌ینچه، کریم‌نی

کوتوب اوطرالر ایدی. همان قایتمی، همان یوق. سعیده بیکه‌ده،
اچی بیك پوشوب، چداشا آلماینچه، ئه‌یتمه‌س بیرندن:

— ای بو بالا! قایا یوری ایکان! — دیب یبه‌ردی.

بدریه — ئه‌نکای، قایا ایکانینی بلمیسزمنی صوڭ؟ بو وقتقه قدر نیشله‌ب یوری‌ایکان؟ بتون دنیا یاتوب‌بتدی ایندی — دیدی.

سعیده — آنلرنڭ شیطانلری یاتماسه یاری، ئلله یاخشیلقده یوری دیب بله‌سگمی؟ (آچولانوب) صوڭ شول وقتقه قدر قالورغه اویالورغه کیره‌ك ایندی، اوّل کیچی بیت!! اوف، الله! بوزوب بتردیلر بالامنی، خراب ایتدیلر! آناسینی ساعت اون ایکیگه قدر کوتدروب طورورغه اویالورغه کیره‌ك ایدی. آنا ایچ! — دیدی.

بدریه، سعیده بیکه‌نڭ حسرتله‌نوب سویله‌وندن، آیاب:

— ئه‌نکای، بار، یات سین، مین اوزم‌قایتقانچه کوتوب طورام — دیدی.

سعیده — سیگا بیك اوگایسز بولماسمی صوڭ؟

بدریه — بولماس، ئه‌نکای، بار، یات.

سعیده — یاری آلای بولسه، مین یاتیم. اول قایتقاچ زۋانوك طارتور؛ آصرا وخاتوننی اویاتده‌اول آچوب کرتور — دیدی هم، کیلونینڭ بر آز کوڭلینی طابار اوچون:

— قایتور ایندی، قایتور. قایدن‌بله‌سڭ، ئلله‌دوست — ایش برله‌ن اوطرشورغه طوغری کیلگاندر. سین بولمه‌گه کرده یاتوب طور! — دیب، چغوب کیتدی.

بدریه اوزاوینه کروب اوطوردی. نه کشی بار، نه ایبده‌ش بار! باری بوگار ایبده‌شلك ایتوچی بر ساعت‌گنه ایدی. اولده شوندی وقتده اوزاق یوری: بر مینوتی، ئه‌یتورسگله بر ساعت!

بدریه‌نڭ کوزلری قزارغان، بیتلری صارغایغان، یوزلرینه حسرت توسی چققان، نیشله‌رگه بلمه‌ینچه عجب‌گه قالوب طورا ایدی. مسکینه بتونله‌ی اویغه چوموب، کچکنه وقتلاغی قزقلرینی، تکرمه‌نلاگی حضورلرینی، ئه‌تیسی ئه‌نیسینڭ قدرله‌ولرینی؛ کیه‌وینی ماتور، عقللی، توفیقلی کشی بولا دیب اویلاب، دنیاده راحت طورورغه تله‌ولرینی ایسه‌بله‌ب، بو کونگی اوچراغان حسرتلرینی فکرله‌ب، کیله‌چکده طاغی نیلر کوره‌چکلرینی ایسه‌بله‌ب، بتونله‌ی عقلسز بولو درجه‌سینه یتکان ایدی. بختسز قزنڭ گل چه‌چه‌گی توسلی بیتلرندن ملدر ملدر یاش آغا ایدی. کوزندن آقغان یاشلر برله‌ن کوڭلنده‌گی قایغو، حسرتلری یاشکه ئه‌یله‌نوب توگلگان توسلی، اچینڭ پوشوویڭ بتووینه، بغرینڭ یالقونینڭ سونووینه سبب بولوده ایدی. بدریه‌نڭ کوڭلنده‌گی دردلرده، یغلاب‌غنه باصلورلق بولماغان شیکللی، کوز یاشلریده بته‌رلك توگل ایدی. بدریه‌نڭ هر بر اعضاسنده گویا بر حسرت بار شیکللی، بتون ته‌نی برله‌ن دردله‌ب یغلاوده ایدی. صو بویند‌ه‌غی اوسکان ییرلرینی کوز آلدینه کیتروب، کریم برله‌ن اول کیچه‌لرده‌گی طورمشلرینی ایسکه توشروب، اول وقتلرنی توشده کورگان شیکللی گنه بولوب، دخی ایکنچی کوره آلماولرینی اویلاب، یاشلکینڭ، ماتورلغینڭ فائده‌سینی کوره آلماووینه عجبکه قالوب، بر ساعتنی بر عمرگه بیرمه‌سلك راحت وقتنده شول قدر حسرتلر، قایغولر برله‌ن یغلاب طورووینی فکرله‌ب، اوکسوب اوکسوب جلی ایدی. مسکینه، کریمدن جلاسه‌ده، کریم اوچون حسرتله‌نسه‌ده، همان کریمنی کوڭلندن چغارمی؛ قایتسه کوزلرم قزل بولماسون، یاراتمی باشلار دیب، دنیاغه بیرمه‌سلك طاتلی جلاولرندن طییلوب، کوزگیگه

قاراب، کوزینڭ قزللغینی بترور اوچون سورمه‌لر طارتوب، یاکادن کییندی.

زڤانوك بار.. بدریه، اورنندن سیکروب طوروب، چغوب، بیك تیز ایشکنی آچدی. کرگان کشی‌ده آوش تویش کیله، کوزلری قزارغان، جانی صاصیغان، لبرلبر یوقنی - بارنی سویلی، باصقچلردن طایانا، یغلا منه‌ایدی. اول کشی‌ده بزنڭ بدریه‌نڭ شول قدر کوتکانی، جانی سویگان کریم ایدی. بدریه، قوللرینی طوتوب، قوت بیروب آلوب کرسه‌ده، کریم‌نڭ آوزندن بدریه‌نڭ دنیاغه کیلگاندن بیرلی ایشتمه‌گان ناچار سوزلر چغوب طورا ایدی.

بدریه مسکینه: «آرغانسڭ ایندی، یاط!» دیب، اورونغه کیتورسه‌ده، کریم، آنده کیلوب بونده کیلوب، آوا تونه ئه‌یبرلرگه به‌رلوب، شالتر شالتر سوگنوب یورودن طوقتامی ایدی. بدریه عمرنده بوندی اش کورگانی یوق ایدی. ایندی نیشله‌سون؟ نیچك بونی جایغه کیتروب یاتقرسون؟ آخریسی، باروب، قوللرندن طوتوب: «کریم، جانم، بغرم، ئه‌یده ئه‌یده!» دیب، آلوب کیلوب یاتقردی.

کریم چدیمی صوڭ؟ طاغی طوروب کیته باشلادی. یاری ئلی، ایسروب قوتی قالماغانغه، بدریه قولینه آصلنوب یاتقرا آلدی. آوزی صاصوب بتکان، یوزلری قاناغان کریم یاننده یاتوده بدریه اوچون راحت توسلیره‌ك بولغان ایدی. سویه‌سه ایرکلی کوندن یاتارلق توگل ایندی!

کریم، ایسروب آروب بتکانگه، یوقیغه تیز کیتسه‌ده، یوقی آراسنده ئلله نیلر سویله‌گانگه، قای وقتده طوروب چغوب کیته باشلاغانغه، بدریه، نیچك بولسه‌ده بر بر خطر بولماسون دیب،

قوننی یوقلامایىنچە اوتکەردی.

ایرته‌گیسینی کریم آینوغان ایدی. بدریه، تونی بویی یوقلاماسه‌ده، کریم سلامت بولغاچ، آنسینه‌غنه راضی ایدی. کریم، اول کوننی‌ده «باش آورتا» دیب چقسه‌ده، طاغی شولای‌ایسروب قایتقان ایدی. بر کوننی گنه‌ده‌شولای‌قالماینچه، هر کوننی شولای ایتوده ایدی، یعنی ایسکیده‌گی کبی یوروده ایدی...

بای برله‌ن بیکه‌نڭ امیدلری خلاف چقغانغه، بدریه‌نی‌آلودن چغم (راسخود)دن باشقه هیچ فائده بولماغانغه، بدریه قاین آتاسی، قاین آناسینه زور عیبلی کشی کبی کورنوب، آندن ئوچ آلورغه هر وقت‌حاضر له‌نوده‌ایدیلر. بدریه، بیکه‌نڭ طرت - پرت‌سویله‌وندن، کوڭللری قایتقانینی بتونله‌ی آڭلاغان ایدی. سعیده، «کریمنی آزدروچی کیلون گنه بولدی. اوز ایرینی اوزی طیا آلمی!» دیگان سوزلرنی ایشتدرگاچ، بار قوتی برله‌ن کریمنی توفیقغه کیترورگه طرشماقچی بولوب، آولاق وقتلرده کریمنی قوچاقلاب قوچاقلاب، کوڭل یومشاتا طورغان سوز برله‌ن، بولای اچوب ایسروب یورسه هر کم آلدنده قدری کیتووینی، اوزینڭ سلامتلکی بتووینی، ایسرك وقتده اوزینی اوزی بلمی ئلله نی چاقلی قدرسز ایتووینی، بارا طورغاچ بتونله‌ی فقیرلککه توشووینی، بو کوینچه بولسه راحتلری، دولتلری سونووینی جلاب جلاب سویله‌ب، سویووی حققنده، ایچماسام آقرتن‌غنه، اویده‌گنه اچووینی تله‌سه‌ده، کریم اوزینڭ آراقیسینی بدریه‌دن‌ده سویگانلگه، هم بدریه‌گه باشقه ئلل نیچه سویگان فاحشه‌لری بولغانغه، هیچ طاشلاو اویی‌یوق ایدی.

بدریه، بر کرمه‌سه بر کرور دیب، نیچك بولسه‌ده بو اشدن کوڭلینی بیزدرور اوچون تونی بویی جلاب سویله‌سه‌ده،

کریم تأثیرلەنو توگل (عیبینی سیزو)، یوقیسینی قالدرغان اوچون آچولانوبرلەن گنەقالماینچە، یانندن بەروب صوغوب دەتوشوره ایدی. بدریه، بونڭ قیناو صوغووینەده کوڭلی قالماینچە، همان جایلاب سویلی ایدی. کریم آیق وقتندەغی ئوچینی ایسرك وقتنده ایسینه توشروب، بدریەنی یوزرق آستلرندەده ایزوب بتره ایدی.

قزغانچ بدریه، آتاسینه آناسینه حالینی سویلەسەده، قیام تکرمەنچیلرنڭده آیروب آلودن باشقه ایملری یوق ایدی. بدریه، یاش وقتده بارغان ایرندن آیرلوب، باشقه کشیگه بارونی آقتقغی اش دیب بلگانگه، کوڭلی سویگان کریمدن آیرلوب، باشقه برلەن طورورغه هیچ راضی بولاچق توگل ایدی.

بدریه کریمنی هروقت آچوو ینی کیتروب بورچوب اوگت بیرب سویلەب طورغانغه، آناسیده: «خاتونڭ شوندی، خاتونڭ بوندی» دیب سویله گانگه، کریمنڭ بارلی یوقلی محبتیده صوونغان ایدی. شونڭ اوچون، ایسرك وقتلرده، قایتقاچده ئلك اشی بدریەنی قیناو، صوغو، سوگو ایدی. بدریه کیچ برلەن ایرینڭ قیناو، صوغووندن، کوندزینی قاین آناسینڭ طالاووندن یالغوب، دنیانی بتونلەی کورمەسەده اوکنمەس درجەده کوڭلی قایتقان ایدی. هر وقت یالغز قالغانده اوزینڭ دنیادن شول قدر جبرلەنمش بولووینه عجبگه قالوب، خیران بولوب طورا ایدی.

کریم آزغنەده طیولمادی: همان آشاو اچوده، اوصاللغینی، موتلغینی کوندن کون آرتدرا بارودەغنه ایدی، فاتح بای برلەن سعیده بیکه، کریمنڭ شول چاقلی آزووینه بدریەگنه سبب دیب بلگانگه، اوغللرینه ایکنچی برچیبەرەك یردن خاتون آلورغه تلی باشلادیلر. شول ایسەب برلەن آنده بونده یاوچی قوشسالرده،

کریم‌گه قزانده قز بیرورگه بیگوك آشقغان کشی کورنمه‌دی. بدریه بو خبرنی ایشتکاچده، نی اشله‌سون، قاین آناسینه باروب عذر قیلماقچی بولسه‌ده، بر فائده‌ده ایته آلماونی آڭلادی. آلای بولسه‌د، «یاتوب قالغانچی آتوب قال!» دیب، قاین آناسی یانینه کروب سوزگه باشلادی:

— ئه‌نکایم، بغرم! بر سوز سویله‌مه‌کچی بولام. سویله‌وچینڭ عیبلرینی اویلامایнче سوزینه گنه قاراسانا! — دیدی.

شوندی وقتده ایسکیدن بای بولوب کیلگان، کیلونلرگه راحت کورسه‌تمه‌سکه تییش دیب بلگان، هوالی بای بیکه‌سینڭ نی ئه‌یته‌سی هر کمگه بیلگولی ایندی:

— نی سویله‌مه‌کچی بولاسڭ؟ سویله! ئه‌لله کریمنی آزدروب بتروب کیته‌رگه تلیسکمی؟ — دیدی.

بدریه — ئه‌نییم، جانم! الله صاقلاسون! آندی هیچ براوییم یوق. بار تله‌گانم‌ده — یارب، شول ئه‌تکایم ئه‌نکایمه سلامتلك طنچلق بر‌له‌ن خدمت ایته‌رگه نصیب ایت، دیب گنه، مینم سویلیسی سوزم، ئه‌نکای، شول‌غنه: مین صالانڭ تکرمه‌نچی قزی‌غنه، اوزم‌ده صالاده‌غنه اوسکان، بیسته تربیه‌سینی‌ده کورمه‌گان، ئه‌تیلر ئه‌نیلرده پراصتوی کشیلر گنه. سزنڭ شیکاللی بای بیکه‌نڭ کیلونی بولورلغم بولماسه‌ده، بزنی کشیگه صاناب آلووگزغه بیك رحمت؛ آنڭ اوچون سزگه هر وقت دعا قیلام. اوزمنڭ کم ایکانلکمنی بلگانگه، سزنڭ کیلونگز بولوویمه خورلانو توگل، هر وقت ماقتانوده‌من؛ نیندی مشقتلی اش‌قوشسا گزده، باش‌اوستی دیب، اشله‌یه‌چکمن. اوغلگزغه خدمت ایتووم‌ده کوز آلدگزده — تونی‌بویی اوگتله‌ب یوقلامی یاتام.

سعید، — سین‌ده اوگتله‌رگه اول سینڭ بالاڭ منی؟

بدریه — نیشلیم صوڭ، ئه‌نکای، قولمدن کیلگاننی برده آیامیم‌ده... الله بیرمه‌سه بولمی ایکان شول... مین آنی قورقتوب طیا آلمیم شول. آنڭ بولای بولووینه حسرتله‌نوومنی الله تعالی گنه بله. قایتسه قینی، کیتسه قینی، هیچ بر یونلی شوزی یوق-سوگودن باشمنی چغارمی. آنسینه‌ده چدار ایدم، بواشگز بیك آورطویلدی؛ کریمنی اویله‌ندرورگه‌تلیسز دیب ایشتدم؛ بر آز توفیقغه کیلمه‌سمی، دیب اویلی طورغانسز. سببی شول بولسه، ئه‌نکای، زنهار مشقتله‌نمه‌سه‌گز له! اوزگز میندن‌ده، راصخوددن‌باشقه، فائده بولمادی، دیسز ایچ. بلیم طاغی، بدریه بختی بر له‌ن فاطمه بختی ئله بر بولماس. آلای بولسه‌ده، ئه‌نکایم، مینی شول طوغریسی بر له‌ن گنه جفالاماساگزله! شول چیکلی طنچسزلق، قایغو اوستینه اوغلگز بر له‌ن کونده‌شسز طوروومنی‌غنه قزغانماساگزله! مین‌ده تکرمه‌نچی قزی بولسام‌ده، - آتا آنا بالاسی؛ آتام آنام مینم‌ده راحت‌طوروومنی بیك یاراتسالرده، «کریم اچه اول، خلقسز اول» دیب، آیروب آلورغه تله‌میلر ایچ. سزده، ئه‌نی، مینی شول حسرتلر بر له‌ن‌ده کویدرمه‌سه‌گزله!

یاش قز بولوب کیلدم، الحمدلله، آطم چابم کیتمه‌گان ایدی. صالا قزی بولسامده، اوقوغانده ایدم، اشکه‌ده اویره‌نگان ایدم؛ آتا آنا، ایر حقنده بلگان ایدم. بر وقتده‌ده اچمدن، طشمدن سزگه ضرر ایته‌رگه تله‌مه‌دم‌هم تله‌مه‌یه‌چکمن. کیلون بولوب توشکاندن بیرلی نیندی حسرتلر چیکگاننمنی بله‌سز: هیچ بر کون ایسرمه‌ینچه قایتقانی یوق. شولای بولسه‌ده، آنی‌ده کویلیم، سزنی‌ده کوچم یتکان قدر، قدرله‌مه‌کچی بولام. شول‌قدر جاننمنی فدا قیلوب خدمت ایتوبده بو قایغولرغه توشوویمه عجبکه قالام... آیروب یبه‌رورلك یا ایسه

اوستمه خاتون آلورلق نی گناه قیلدم ایکان؟!... اوزڭ بلەسڭ، ئەنکای، سینڭدە یاش وقتڭ بولغاندر. مین بویل توشکان کیلون، اون یدی یاشدە بر قز ئلی. اوز باشڭا شول اشلرنی توشکان ایتدروب اویلاب قاراده، آندن آری، حاضر مینم حالم نیچك ایکانینی بلورسڭ! اوزم ناچار بولسەمدە، آتام آنام حقندە شول قایغودن غنە آرالاسانا!!. ئەنکایم، سیندن باشقەسویلەر کشیم یوقغە، اویالماینچە سویلەدم، زنهار عیبلەمە؛ اوخشاماغان ییرلرم بولسە ئەیت. سینڭ ئەیتووڭدن هیچ بر خورلانمیم. ئەنکایم، بغرم! مینی شول کریمڭ گنە اورتاقلاشدرماسا گزلە! — دیدی.

سعیدە بیکە، بدریەنڭ شول سوزلرندن کوڭلی نچکەردی، بدریەنی قزغاندی دیب اویلاماگز؛ اچندن گنە، اوزە گنگگە اوتەمنی؟ سینڭ شیکللی شولای... رەلر دیب، اویلەندرورگە تمام کوڭلینی برکتدی. بدریەنڭ یورەکی یانغانینی بلگاچ، آنی جلاتور اوچون، آندن ئوچ آلور اوچون وقت کیلگانگە، کشیلکسز (انسانیتسز) قاین آنانڭ کوڭلندە بر شادلق طودی.

سعیدە بیکە قارشیسندە بدریە بیك عیبلی بولسەدە، درستلکدە بردە عیبی یوق ایدی. بردە قزغانمایینچە: «اویلەندرەم اوغلمنی، بونڭ بر لەن ئەرەم ایتوب طوتمیم!» دیب، چنلابوق یاوچی قوشسەدە، الله تقدیرندن اوظوب بولمی ایکان، یاوچی ئەیلەنوب قایتورغە وقت بولمادی، ایکنچی اش کیلوب چقدی. بدریەگە تلەگان اوصاللقلری اوچونمی، سعید بیکەگە عمر بویینە حسرتلەنورلك قایغو کیلدی. طوی ایتەرگە، قز آلورغە، کشی جلاتورغە، بدریەدن ئوچ آلورغە وقت قالمادی: مەسکەودن بورچ اوچون کیلوب، فاتح بایلرنڭ کیبتلرینی پیچەتلەتوب، یورطلرینی

یازوب، اشلرینی طوقتاتدیلر. فاتح بایلرنك بو اشدن قوتلورلق آقچه‌لری بولماغانغه، بۇلولری بلنگان ایدی.

بو واقعه پچه‌ن بازارنده بیگره‌ك کوب سوزلر سویله‌رگه سبب بولدی. هر کوننی یکرمی اوطوز توبسز خبرلر سویله‌رگه یۇلالانغان (عادتله‌نگان) پچه‌ن بازاری خلقی اشنی قرقغه دوندردیلر. کوبسی فاتح باینك بولای بۇلوویده، باشقه قزان بایلری توسلی، آقچه باصوب قالو دیب اویلاسالرده، درستی گنه آلای توگل ایدی. بعضیلری، فاتح باینك روسچه کیینوب یورووندن، بو اشنی باشقارور ئلی دیسه‌لرده، فاتح بایده آندی اشلرنی باشقاروغه کیره‌ك نرسه‌لرنك اون ایکیسندن برسی بولماغان شیکللی، یازوصزوده‌بلمی، اسچوتلریده قاراچه‌غنه ایدی.

کوره‌سك فاتح باینك اوتکونلکی کیلون جبرله‌ودن باشقه‌غه یارامی؟! فاتح بای اوچ آی وقت برله‌ن آقچه طابارغه اوستینه آلساده، قایدن طابسون، آنسیده کوڭل یواتور اوچونگنه ایدی. اوچ آیدن صوڭ فاتح بایلرنك کیبتلری طاراتلاچق، یورطلری صاتلاچق بولغانغه، ایسکیدن دولت‌گه اویره‌نوب کیلگان بایلرغه بو کوننی کورو بیك آور بولاچق ایدی.

کریم‌نك اسراف ایتووی آتا آناسینی آخرنده یورطلرندن چغاروغه سبب بولسه‌ده، سعیده بیکه برله‌ن فاتح بای آنك بوقدر ناچارلانووینه سبب بدریه گنه دیب بله‌لر ایدی. درستی گنه بو اشلرگه سبب: فاتح باینك دنیا ره‌تینی بلمه‌وی، علم قدرینی بلمه‌وی، سعیده بیکه‌نك بالاتربیه‌سنده‌خبرسزلکی، سحیله‌ئه بینك یوق ـ بار سوزلرینه اشانوب، آنك سوزی برله‌ن بالاسینی مکتبدن آلولری، فخری کبی مکتب‌بوصاغاسینه آیاق باصماغان، کتاب بیتینه کوز طاشلاماغان،

دین بلمه‌گان، دنیا کورمه‌گان ژولیك مالایغه ایبده‌ش ایتوب، آنڭ برله‌ن یورتولری ایدی.

سعیده بیکه‌نڭ بدریه‌گه قاین آنالق دشمانلیغن بولغانغه، بو اشکه سبب‌ده بدریه گنه دیب اویلاغانغه، بولو قایغوسندن بیته‌ره‌ك ئوچ آلا آلماو حسرتی ایدی. شول قدر حسرتلرگه توشورگان، جان کویدرگان، مال بترگان بدریه‌دن ئوچ آلمی قالوده برده یارامی!

صاناولی کون اوته. فاتح بایلرنڭ وعده‌لریده‌طولدی. آقچه طابماغانغه، یورطلریده صاتلدی، کیبتده‌گی مال‌ده آلندی، فاتح باینی اوز یورطندن اوزینی قووا باشلادیلر.

— ای، ربم، نی گناه‌شوملغی! بوکوننی کورورگه کم سبب بولدی؟..

سعیده بیکه‌ده: «بدریه خراب ایتدی، بدریه!» سوزندن باشقه سوز بلمی ایدی.

بختسز بدریه، آتاسندن، آناسندن، راحتندن آیرلدی. دنیاغه کیلووینڭ کیره‌کلکی، دنیاده طورونڭ وقتی، راحت کورونڭ زمانی یتکانده آناسینڭ یومشاق سوزلرندن آیرلوب، سعیده بیکه کبی زهر یوتقان بر خاتونغه کیلون بولدی. کریم توسلی، دنیاسنده آخرتنده راحت کورمه‌یه‌چك، تونی کونی اچودن آینومایاچق، کورگان صایون سوگودن باشینی چغارمایاچق، اوچراغان صایون تیبکه‌دن جانینی چغارمایاچق بر کشی برله‌ن عمرینی ئه‌ره‌م ایته‌رگه‌ده رضأ بولدی. قاین آتاسندن قاین آناسندن، ایرندن کورگان ناچارلقلرغه قارشی ده یاخشیلق ایتوب، آقچه یاصار اوچون جهازلرینی، انجیلرینی، اصللرینی صاتونیده بر فیگه کورمه‌ینچه، بیرسه‌ده، آزدروچیده بولدروچیده اول بولوب قالدی.

سعیدەبیکە، باشقەچە ئوچ آلا آلماغاچ، کونی تونی:

-- دولتمزنی بتردك، راحتمزنی یوغالتدك، سیگا قهر صوقسون!- دیب، قهر دعا برلەن شلتەدن آینوتمی باشلادی. بدریەنك اویسز دوستلری، «اوستگگە کوندەش آلورغە تلیلر ایدی، مونە آلسونلر ایندی!» دیب، بدریەنی شادلاندرماقچی بولسەلردە، بدریەعالیجناب (بلند همتلو) بر قز بولغانغە:

— ایرم اچمەسە، ایسکی دولتمز قایتسە، برنی توگل، ایکینی آلسادە رضا بولور ایدم؛ اول وقتدە کوندەشلی بولسامدە، ایرمدە بولور ایدی، دولتمدە بولور ایدی. حاضر برسیدە یوق - دیب، جواب بیرە ایدی.

فاتح بایلر اویلرندن چقغاچ، یکرمی بیش - اوتوز تنکەلك فاتیرغە کروب، واق تویەك قالغان آقچەلر برلەن تربیە قیلنوب طورا باشلاسالردە، آقچە بیك تیز بتە باشلاغاچ، غارلەنە خورلاناغنە بولسەدە، اون تنکەلك گنە فاتیرغە چقدیلر. فاتح بای الگەریگی دوست - ایش برلەن آقرتن‌غنە اش ایتوب، بر آز آقچە کیتروب طورا باشلادیلر. قزغانچ بدریە، نیشلەسون ایندی؟ «بولاسی‌اش بولغان، ایسەبلەب طوروب فائدە بولمی» دیب، خورلانمایچەقول اشینە طوتونغانغە، اشی‌بردن - ماوغورغە، ایکنچیدن - یاخشی‌غنە آقچە کیتورگانگە، جیناق‌غنە اوینی جیوب طوتارلق فائدە بولاباشلاغان ایدی.

فاتح بای چیبەرگنە آقچە کیتورگانگە، بدریەدە قول یالی‌بیك یاخشی طابقانغە، آقرتنغنە بایورلق اشلری بولسەدە، کریم، هیچ فائدە کیتورمەینچە، گل‌اچوب گنە طورغانغە، بردە آرتا آلمیلر ایدی. سعیدەبیکە، ایسکیدەگی دولتلرینی ایسینە توشروب، بدریەگە

بدعا قیلسەده، فاتح بای، بدریەنڭ قول کوچی برلەن‌ده نی‌قدر آقچه طابقاننىن کیلون بیکەده برعیب یوق ایکانلکینی‌بلگانگه، کوڭلینی آلور اوچون، «قزم، بالام!» دیب‌گنه سویلی ایدی. بدریه اوزینڭ یاخشیلغینڭ برفائدەسینی کوردی. قاین آتاسینڭ چن کوڭلندن رضالغینه ئلله نی‌قدر سوینوب، ئەنکاسینڭ‌ده بروقت کوڭلینی آلورغه تلی ایدی.

یللر اوتدی. بدریەنڭ بر اوغلیده بولغان ایدی. فاتح‌بای، بوسیده خراب بولماسون دیب، هروقت شول بالانی‌غنه تیکشروب طورا ایدی. سعیده بیکەده قارچق بولغان ایدی. کریم‌ده ایسکی اشنده ایدی: هر وقت بدریەنی قیناب صوغوب، بیش اون تین آلوب، اچوده ایدی.

عمر اوته بارا. فاتح‌بای‌ده قارت کشی بولدی. بدریەده‌یاش قزلغینی بتردی. بدریەنڭ اوغلی رفعت‌ده سیکز - طوقز یاشکەیتکان ایدی. هر اشلری شولای برتورلی جایلانوب، دنیا اوتکەروب کیلگانده، فاتح بای ئولوب، اشلری طاغی چوالدی. بو اش، کریم‌دن باشقەلری اوچون، بیك زور حسرت بولدی. مسکینه خاتون بدریەنڭ بتون عمرینی صرف قیلغان، دنیاسینی بیرگان، دنیاده شوندن باشقه راحت کورمەگان، «قزم!» دیگان سوزنیده ئەیتوچی قالمادی. آلای‌بولسەده، اویلاغان کبی اوك بولمادی: سعیده بیکه بتونلەی انصافقه کیلمەسەده، بدریه بتون جماعتلرینی قاراب طورغانغه، طوتوب طالامی باشلادی. آدم بالاسی نیگه عادتلەنمی ؟!. بدریەده اوی جماعتلرینی یالغزغنه طویدرا باشلادی. آلای بولسەده کریمگه اچەرگه آقچه بیك آز آرتا ایدی. رفعت‌دەزورایا بارا، مکتبده بیك‌یاخشی‌اوقوب، ئەنیسینڭ‌تربیەسی

برلەن، مکتب اویرەتووی برلەن، ادبلی، انصافلی بالا بولغانغە، بیك زور امیدلرگە توشورە ایدی.

بخت ایشکاری بتونلەی قابلانغان بدریەگە تورلی تورلی امیدلر طوا باشلادی: شول قدر راحتلر، مشقتلر کورگان بولسەدە، توشندە کورگان کبی بولوب، حاضرگی ئەنکاسینڭدە انصافلانوب یتوب، «قزم!» دیب گنەسویلەوی، رفعتنڭدە بتون یاقدن کیلووی، عمری بوینچە کورمەگان راحتلرینی کورسەتکان ایدی.

بدریە، راحت اوستینە راحت کیلووینە الله تعالیگە شکر قیلونی هیچ اونوتماینچە، بار عمرینی رفعتینی تربیە قیلوغەغنەصرف قیلوب، شوندی بالانڭ آناسی بولووی اوچون اوزینی دنیانڭ ایڭ بختلی خاتونی دیب بلگان ایدی هم، شولای طورسە، بدریە کورگان حسرتلرینیدە بتونلەی اونوتاچق ایدی.

بختسزلکی بتوب بتمەگان ایکان: بر کوننی کریمنڭ قاباقدە (مەیخانەدە) صوغشوب، ایبدەشی ئولوب، بونڭ بیك قاتی جراحتلەنوب بالنیتسەغە آلنغانلغینی بلگرتدیلر. صوغشنڭ مسئلەسیدە شول رەوشچە بولغان ایکان:

عادتنچە بار آقچەسینیاچوب یوری طورغان کریم، شول کوننی مەیخانەگە کروب، اچە باشلاغاچ، کوبدن بیرلی بونڭ برلەن بر «صاتلق قز» اوچون طارطشوب یوری طورغان کشی کروب اوطورغان. آندی کشیلر قیلغان ناچارلقلرینڭقیلووندن بیتەر سویلەودندە ئللە نی قدر لذت آلالر. کریمنڭ دشمانیدە، بردن ــ ایبدەشلرینە ماقتانور اوچون، بردن ــ کریمدن ئوچ آلماقچی بولوب، فاحشە برلەن اوزینڭ نیچكیورولرینی، کریمنی کرتمەینچە یبەرتولرینی ایبدەشلرینەسویلی باشلاغاچ، کریم اویاتینە (ناموسینە

چدی آلمی، سوگنورگه طوتونسه‌ده، قسنی‌نڭ ایبده‌شلری کوب بولغانغه، بوندن برده قورقمایینچه طوروب به‌یله‌نوب، قیناشا، صوغشا باشلاغانلر. کریمنی نی ئل‌کدی شونڭ بر له‌ن قینی باشلاغاچ کریم، کسه‌سندن په‌کی چغاروب، قسنی‌نڭ اچینه چانچوب، قسنینی یقساده، ایبده‌شلری قیناب، بونی‌ده کشیلکدن چغارغانلر ایدی. قسنی‌نڭ ایبده‌شلری اوزلری بتونله‌ی صوغشماغان بولوب، پالیتسیه آلوب کروب، قسنی ئوله‌رگه یتکانده کریمنی‌ده بیك آور حالده آلوب کیتسه‌لرده، بالنیتسه‌غه باروب یتکانچه اوك قسنی ئولگانگه، تگی کشیلرنڭ سوزلرینه‌قاراغانده، باشلاب به‌یله‌نوچی، په‌کی بر له‌ن اچینی یاروچیده کریم ایدی. پالیتسیه‌ده‌کریم‌نڭ کسه‌سندن په‌کی طابقانغه، کریم بتونله‌ی ئوتروچی بولوب قالغان ایدی.

سعیده بیکه، بدریه، رفعت، بو خبرنی ایشتکاچ، باشلارندن صالقون صو قیغان کبی بولوب، نیشله‌رگه بلمی، قاتوب‌قالغانلر ایدی.

بدریه، دنیانی بله باشلاغاندن بیرلی، آچیسندن، توچیسندن طاتوغانغه، بونڭ شیکللی اش کورگانی بولماسه‌ده، «بو، خاتونلر باشقارا طورغان اش توگل» دیب، تکرمه‌ندن آتاسینی چاقروب خط یازغان ایدی.

قیام بابای قزینڭ خطینی آلور آلماس قزانغه کیلوب یتکان ایدی. قیام بابای، صالا تکرمه‌نچیسی گنه بولسه‌ده، دنیا کورمه‌گان کشی توگل ایدی. بای بولغانغه، زور کشیلردن‌ده بلوشی طانوشی آز توگل ایدی. قزانغه کیلگاچ، واقعه‌نی بین بین سویله‌ب بیرگاچ، بلوش طانوشینه باروب کیڭاش ایتسه‌ده، کریم‌نڭ بتونله‌ی عیبلیلکی بلنگانگه، قوتلووینی هیچ بر کشی سویله‌می ایدی.

محکمه قارشنده کریم‌نڭ کشی ئوترووی ثابت بولغانغه، ترلگاچ

یا که کاتورغه یا که سیبیرگه یبه‌رله‌چك ایدی. قیام بابای، نیچك بولسه‌ده، کیه‌وینی شول بلادن قوتقارورغه تله‌ب، آقچه طوتارغه بولسه‌ده، قزغانماسقه بولوب کرشدی. آلای ایتسه‌ده بولمادی، بولای ایتسه‌ده بولمادی. آخری بیلگولی ایندی، کریم ئوترگان، گواهلر بارسیده ئه‌یتوب طورا. صوغشلرینی باشقه کوروچی بولماغانغه، هیچ بر ره‌ت برله‌ن قوتلدرور حال یوق ایدی.

قیام بابای‌ده، «اُزله‌گان اُز طابار» دیب، یوری طورغاچ، ته‌ره‌زه‌دن بونلرنك صوغشلرینی کورگان کشینی طابدی. آنك سوزینه قاراغانده، اوّل کریمنی جیناولاب قیناب ئوتره‌باشلاغانلر، ایمش‌ده، کریم، ئولمدن قوتلور اوچون گنه، په‌کی برله‌ن یارغان، ایمش. قیام تکرمه‌نچی بو کشیدن محکمه برله‌ن صوراتوب، محکمه‌ده‌ده شولای سویله‌گاچ، محکمه کریمنك ضررنده‌غی شاهدلرنی عیبلی ایتوب، کریم ترلگاچ، کرسه‌ده، تورمه‌گه گنه کرورلك بولغان ایدی.

سعیده بیکه، بدریه، رفعت، قیام بابای، بو اشدن قوتلولرینه شادلانوب، کریمگه‌ده خبر ایته‌رگه، حال بلدرورگه بارسه‌لرده، کریم‌نك تلسز، آوزسز، جان بیرورگه یاتا طورغان وقتینه طوغری کیلدیلر. فاتح باینك اوی جماعتلرینه طاغی حسرت! نیشله‌سونلر؟... «ئولگان آرتندن ئولوب بولمی، الله اوزمزنك سلامتلکمزنی بیرسون» دیب، بربرسینی یواتوب، حسرتلرینی باصدردیلر. آلایده، قایغو شولای‌غنه باصلورلق توگل ایدی. الله تعالی‌نك بنده‌لرینك کوکللرینی راحتله‌ندرور، حسرتلرینی طاراتور، قایغولرینی بترور اوچون بیرگان کوز یاشی بونلر اوچون کیچ اوتکه‌رورگه، وقت اوزدرورغه یارادی.

قیام بابای خاتونی فخری جمال آبصطاینك‌ده، بردن بر قزینك

اوطوز بیش - قرق یاشده طول قالوویني کوروری بیك آور بولاچق ایدی. لکن فخری جمال آبصطای بو واقعه‌دن اوچ یل الگه‌ری ئولگانگه، دنیانك بوحسرتندن طاتومی قالغان ایدی.

ایکنچی کوننی کریمنی یاروب کومدیلر.

دنیانك هر ناچارلقلرینه اورون بولغان، قایغو حسرتلرینه ییر بولغان فاتح بایلر جماعتی، کریمسزده طورورغه اویره‌نه باشلادیلر. آلای بولسه‌ده، هرکیچنی قچقروب باقروب‌قایتاطورغان کشی بولماغانغه، قایتور وقتنده اوطروب جلاشالر ایدی.

آنسیده باصلدی. رفعت ئه‌بیسینی جلاتماسقه حیله طابدی: اول‌ده ئه‌تیسی‌نك قایتوروقتی یتکاچده قرآن اوقی‌باشلاب، آنلرنی جلاتمی قالدرو ایدی.

قیام تکرمه‌نچی‌ده تکرمه‌نگه قایتوب کیتدی.

بدریه‌لر اوزلرینه برتورلی طورمش برله‌ن طوراباشلاغانلر ایدی.

سعیده بیکه، نمازدن بوشانمی طورغان، قولندن تسبیحینی توشورمی طورغان برقارچق بولدی. بعض آخرت دوستلری حضرت سبقینه کرورگه دیمله‌شسه‌لرده، سعیده بیکه، دولتلری یوقغه، ایشان حضرتلری یاننده آقچه قدرلیره‌کگه، طابشرلورغه بارورغه بازمی ایدی. آخردن، باروب:

— حضرت، اوزم قارتایدم، دولتمز یوق، آخر عمرمنی سزنك قانات آستنگزغه کرورگه تلی ایدم — دیب، سبقغه اوطرورغه تله‌سه‌ده، ایشان حضرت:

— اوزگده قارت ایکانسك، بایلغگده یوق، سزدن نی امید ایته‌رگه، نی آلورغه کیره‌ك! — دیب، قبول ایتمه‌گانگه، سعیده‌بیکه‌ده:

«مین قوری یاخشیلق یاخشی دیب بلەم» دیب، سویلەب یوری ایدی.

رفعت مکتبنی بترگان، دین طانوغان، دنیادەکون اوتکەرورلك بلملی کشی بولغان ایدی هم، روسچەدە بیك یاخشی اوقوغان، بیك کوب نرسە بلگان ایدی.

قیام بابانیڭ بدریەدن باشقە بالاسی بولماغانغە، تکرمەنچی بابانیڭ آقچەسی، مال طوارلری، بارسیدە بدریەگە قالوب، طاغی برراحت عمر کورەچکلر ایدی. بدریەنڭ رفعتی، کیرەك آناسینڭ تربیەسندن، کیرەك مکتب اویرەتوندن، توفیقلی، ادبلی، انصافلی کوینچەگنە اون‌سیکز یاشینە یتکاندە قیام بابای‌دە وفات بولدی.

وصیتی بوینچە: حجگە یبەرو، قزان جمعیت خیریەسینە اوچ مڭ تنکە بیرو، کورشی آوللرینڭ مکتبینی قارار اوچون ایکی یوز دیسەتینە بیلگولەنگان یيرنی آلودن باشقەدە، اوطوز بیش مڭ تنکە آقچە، برتکرمەن هم بیش‌یوز دیسەتینە یير قالغان‌ایدی.

سعیدە برلەن بدریە قیام تکرمەنچینی وصیتی بوینچەیيرلەب، وصیتلرینی طوتورغاچ، دنیانی بتونلەی باشدن طاشلاب رفعتگە بیروراوچون، کیگاش اوگاش برلەن رفعتنی اویلەندرمەکچی بولدیلر. بدریەنڭ عقللی خاتون ایکانلکی بلنگان شیکللی، رفعتنکدە هریاقدن یتش بولووی اوزینی خلق تلینەچغارغان، کشی‌کوزینە کورسەتکان ایدی. شونڭ اوچون، قایدن قز صوراسەلردە آلاچقلر ایدی. شولای ایتوب، رفعتگە بیك‌یاخشی بای‌یيردن، بیك‌چیبەر، ادبلی، انصافلی، اوقومشلی قز آلوب بیردیلر.

بدریەدە، باشقە قاین آنالر توسلی، «مینی قاین آنام بیك رەنجتدی، بودە آزراق طاتوسون ئلی!» دیمەینچە، «اوزم کورگان یتەر ایندی، بالالرم راحت یاشاسون!» دیب، قولندن کیلگاننی

آیامماینچه، آنلرنڭ راحتلرینه طروشدی.

یاخشیلقغه قارشی یاخشیلق: کیلونك «ئەنكای» دیب، اوزلوب خدمت ایته باشلادی؛ رفعت‌ده، باباسینڭ ایسکی کیبتینی آلوب، صاتو ایته باشلادی. الگرەك زورراق فاتیرده طورسالرده، بارا طورغاچ اوز یورطلرینی آلوب، دولتلرینی فاتح بایدن‌ده اوزدردیلر.

سعیده بیکه، اوز بالاسندن کورمه‌گان ایگلکنی، نی قدر اوصاللق قیلغان، ضرر ایتکان کیلونینڭ بالاسندن کورووینه عجبگه قالوب، راحتله‌نوب عبادتینی قیلوب‌غنه، کیلونینه جلاب جلاب دعا قیلوب، رفعتنی‌ده اوز بالاسندن یاقن کوروب طورغانده مسکینه‌نڭ عمری بتوب، دنیاده‌غی راحتلرنی بدریه، رفعت، یاش کیلونگه قالدروب، تگی دنیاغه یونه‌لدی.

بدریه‌ده، عمرنده کورمه‌گان راحتلرنی کوروب، نیچه یللر بالاسینڭ بالالرینی تربیه قیلوب، وفات بولدی.

رفعت یاش بیکه برله‌ن بالالر آتاسی بولوب، راحتله‌نوب عمر سوردیلر.

صوڭ

TÜRK TARİH KURUMU KÜTÜPHANESİ

A=3263

محمد عیاض اسحاقی نڭ مجموعهٔ آثاری

اوشبو اسم ایله مشهور محررمزنڭ حاضرگه قدر نشر ایتلمه‌گان هم نشر ایتلوبده بوکونده موجود نسخه‌سی قالماغان اثرلرندن همه‌سی ترتیب ایله بر فارماتده نشر ایتله‌چکدر. محررنڭ اثرلرندن هر بری آیروچه کتاب کتاب نشر اولنوب، ۳-۵ کتاب بر جلد تشکیل ایته‌چکدر. هر جلد برنچی کتابدن اعتبارا ۲۸۰-۳۶۰صحیفه‌لرگه قدر واراچقدر. کتابلرنڭ باصلو ترتیبی و جلدلرگه بولنوب نشر ایتلووی توبه‌نده کورسه‌تلگانچه‌در:

برنچی جلد:

١ نچی کتاب «محمد عیاض الاسحاقی نڭ ترجمهٔ حالی» (باصلاچاق).
٢ " " «طورمشمی بو؟» رومان. بهاسی ٤٠ تین، پوچته ایله ٤٦ تین.
٣ " " «اوچراشو یا که گلعذار» " " ٢٠ " " " ٢٤ "
٤ " " «بای اوغلی» " ٢٠ " " " ٢٤ "
٥ " " «کله‌پوشچی قز» " (باصلاچاق).

ایکنچی جلد:

١ نچی کتاب «فامیلیا سعادتی» ٤ حکایه. بهاسی ٢٥تین، پوچته‌ایله ٢٩تین.
٢ " " «شاکرد آبی»، «سنتچی بابای» } ٢ حکایه. ٣٠ تین، پوچته ایله ٣٤ تین.
٣ " " «کیه‌و» " (باصلماقده).

اوچنچی جلد:

١ نچی کتاب «جمعیت» کامیدیه ٢ پرده‌ده. بهاسی ٢٥ تین، پوچته ایله ٢٩تین
٢ " " «اوچ خاتون برله طورمش» دراما. (تیزدن باصلاچاق)
٣ " " «ایکی عشق» کامیدیه. (باصلاچاق).
٤ " " «آلدم، بیردم» دراما "

دورتنچی جلد:

«ملابابای» بیوك رومان. (بو کونلرده مطبعه‌گه بیرله‌چك).

باشقه جلدلر حاضرگه اعلان ایتلمه‌دی.

مراجعت اوچون آدریس: Казань, Книгоиздательству „ГАСРЪ“.

Казань, Тнпографія И. Н. Харитонова, 1912 г.

بهاسی ٢٠ تین.

63